

Autonomni kulturni centar Medika

Marić, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:636221>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

**AUTONOMNI KULTURNI CENTAR
MEDIKA**

Matea Marić

Mentor: dr. sc. Frano Dulibić, redovni profesor

ZAGREB, 2020.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

AUTONOMNI KULTURNI CENTAR MEDIKA

Autonomous Cultural Center Medika

Matea Marić

SAŽETAK

Ovaj diplomski rad obuhvaća pregled razvoja nezavisne kulturne scene u gradu Zagrebu s naglaskom na jednog od njenih najznačajnijih aktera - udruhu Attack. Kao i brojne druge slične organizacije, udruhu Attack je u nesmetanom radu i provedbi djelatnosti sprječavalo nerazumijevanje predstavnika gradskih vlasti kao i nedostatak prostora za djelovanje. Povezivanje udruge Attack s ostalim organizacijama iz područja civilnog društva dovelo je do osnivanja Autonomnog kulturnog centra Medika koji je danas neizostavan dio nezavisne kulturne scene glavnog grada. S ciljem predstavljanja trenutne važnosti prostora nekadašnje Tvornice lijekova Medika, središnji dio ovog rada obuhvaća prikaz sadržaja koji se u tom prostoru provode, ali i sveukupnog načina organizacije ljudi i prostora. Taj će prikaz na kraju ukazati na postojanje sveobuhvatnog karaktera nezavisne kulturne scene u organizaciji i provedbi raznovrsnih sadržaja edukativnog, kreativnog i umjetničkog karaktera. O povećanju vidljivosti ovakvih prostora važnih za dio građanstva željan drugačije prakse kulture i umjetnosti ovisi interes i podrška raznih struka pa tako i povijesti umjetnosti kao znanstvene discipline koja bi trebala prepoznati potencijal nezavisne kulture i stati u njenu obranu.

Rad je pohranjen u: knjižnici Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rad sadrži: broj stranica, broj reprodukcija itd. Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: Attack, nezavisna kultura, Medika, alternativa

Mentor: dr. sc. Frano Dulibić, redovni profesor, Filozofski fakultet u Zagrebu

Ocjenjivači:

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Matea Marić, diplomant/ica na Istraživačkom smjeru – modul Moderna i suvremena umjetnost diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Autonomni kulturni centar Medika rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu,

Vlastoručni potpis

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	5
2. Zagreb: Od alternativne do nezavisne kulture.....	7
2. 1. Novi val kao ishodište alternativne kulture.....	9
2. 2. Društveno-politički i kulturni kontekst devedesetih.....	12
2.3. Udruga Attack.....	15
2.4. Nezavisna kultura u Zagrebu.....	17
2.4.1. Prostor za nezavisnu kulturu.....	20
3. Autonomni kulturni centar Medika.....	24
3. 1. Medika kao spoj ideja Hakima Beya i Andyja Warhola.....	25
3.2. Program.....	29
3.2.1. FAKI - Festival alternativnog kazališnog izričaja.....	29
3.2.2. FADE IN i video tim.....	32
3.2.3. OHOHO festival ulične umjetnosti i stripa.....	33
3.2.4. Galerija Siva.....	36
3.2.5. Klub Attack.....	44
3.2.6. Ostalo.....	46
3.3. Programske koncepcije.....	52
4. Što je Medika za g/Grad?.....	53
4.1. <i>Medika ostaje!</i>	55
5. Zaključak – posebnosti i značaj nezavisne kulture.....	58
Literatura.....	61
Popis ilustracija.....	64

1. Uvod

Kultura jest jedan od najvažnijih segmenata čovječanstva. Mladen Labus kulturu vidi kao univerzalni ljudski fenomen koji je određen *vrijednostima, normama, institucijama i proizvodima svog stvaralaštva*¹ te dodaje da kultura ima važnu ulogu *stabilizatora u procesu evaluacije društva, njegovoj samoidentifikaciji i samospoznaji*². Kao osnovni uvjet za ostvarenje kulture Ernest Hellner navodi postojanje civilnog društva koje se *konstituirala i izražava voljom i sudjelovanjem svojih članova*³ te kao takvo predstavlja oblik koji je nadišao *model demokracije kao predstavničke volje*⁴. Značilo bi to da važnost kulture i raznolikost kulturne ponude u pojedinom društvu uvelike ovisi o odnosu institucija moći prema različitim akterima kulturne scene. Napominje to i Franco Crespi u kontekstu izučavanja kulturnih oblika prilikom čega se ne smiju zanemariti pojedini zakonski akti, policijska izvješća, manifesti i slično.⁵ S druge strane, raznolikost kulturnih sadržaja uvjetovana je i razinom otvorenosti društva prema prihvaćanju inicijativa koje ne djeluju na ustaljenim, konvencionalnim principima. Takve inicijative uglavnom proizlaze upravo iz područja civilnog društva, a njihovo je djelovanje na zakonskoj razini uređeno kulturnom politikom.

Prema riječima Davora Miškovića kulturna je politika *u praksi određena umjetničkom politikom jer su njezini objekti smješteni u prostor estetike, afektivnoga, ukusa i simboličke vrijednosti*⁶ što potvrđuje i Crespi navodeći umjetničku proizvodnju kao važan dio kulturne produkcije društva.⁷ Umjetnička proizvodnja u kontekstu kulture obuhvaća različite oblike likovnih umjetnosti, književnost, kazalište te glazbu.⁸ S obzirom na otvorenost društva prema inicijativama u tim područjima formira se i način njihova prihvaćanja te implementacije u već postojeće oblike kulturnih politika. Područje kulturne proizvodnje tako je vrlo širok pojam usko povezan sa specifičnim društvenim kontekstom.

¹ Mladen Labus: *Kultura i društvo. Onto-antropološka i sociološka perspektiva*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 2013., str. 16.

² Prema Mesiću. Vidi u: Labus: *Kultura i društvo*, str. 18.

³ Isto, str. 23.

⁴ Isto, str. 23.

⁵ Franco Crespi: *Sociologija kulture*, Zagreb: Politička kultura, 2006., str. 145.

⁶ Davor Mišković: "Neinstitucionalna kultura: Prebivanje u kulturnoj politici" u: Davor Mišković, *Istraživanja u kulturi*, Zagreb: Naklada jesenski i Turk, 2013., str. 68.

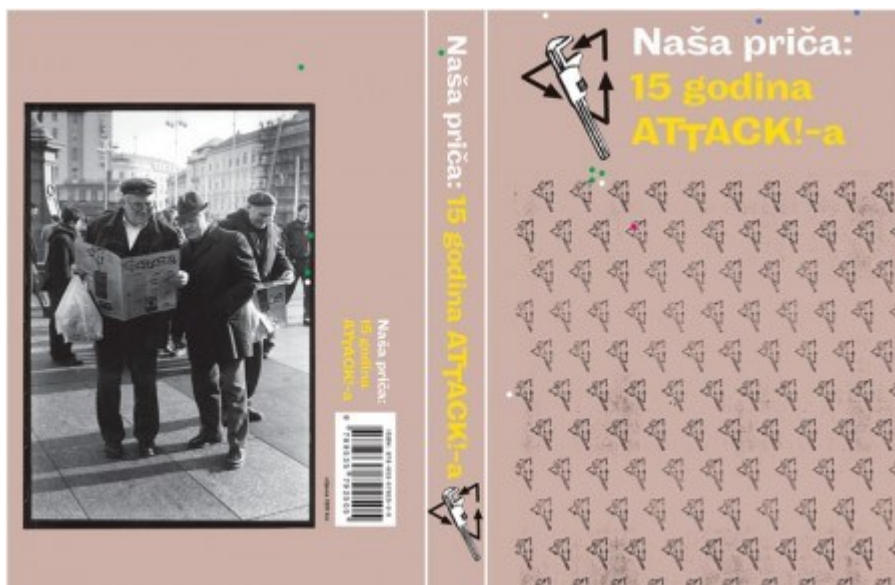
⁷ Crespi: *Sociologija kulture*, str. 101.

⁸ Isto, str. 102.

Unutar civilnog društva o kojem govori Hellner, rodili su se neki od danas neizostavnih aktera kulturne scene u Hrvatskoj. S obzirom na taj širok spektar aktera u kulturi, bitno je naglasiti da se djelatnosti pojedinih organizacija civilnog društva mogu razlikovati od institucionalnih oblika proizvodnje kulturnih i umjetničkih sadržaja. Upravo iz tog konteksta proizlazi ideja o stvaranju dijela kulturne scene koji neće biti ograničen klasičnim modelima rada u kulturi već će postići autonomiju i slobodu kulturne i umjetničke produkcije. Do implementiranja takve ideje u postojeću kulturnu politiku Hrvatske vodio je težak put koji je zahtijevao zajedničko djelovanje većeg broja organizacija civilnog društva koje su činile ono što danas, zahvaljujući upravo njima, nazivamo nezavisnom kulturnom scenom.

Prije formiranja područja nezavisne kulture, mnogi kulturni sadržaji koji su odstupali od konvencionalnih načela kulturne produkcije nazivali su se alternativnom kulturom. Prvo poglavlje ovog rada posvetit će se stoga korijenima kulture koja prethodi razvoju nezavisne kulturne scene grada Zagreba unutar koje je niknuo i jedan od njenih najznačajnijih aktera. Udruga Attack osnovana je 1997. godine, a njen je razvoj do osnivanja Autonomnog kulturnog centra Medika ilustrativan primjer rasta važnog aktera nezavisne kulturne scene koji se odvija paralelno s prepoznavanjem i rješavanjem konkretnih problema na koje takve organizacije, u kontekstu društvenih i pravnih normi, nailaze u tradicionalnom hrvatskom društvu.

Momentom ulaska udruge Attack u prostor nekadašnje Tvornice lijekova Medika, započet će drugo poglavlje rada usmjereno na osnovna načela djelovanja Udruge koja se temelje na implementaciji teorije o Privremenim autonomnim zonama Hakima Beya. Namjera je pritom pružiti uvid u principe rada i organizacije, kako prostora tako i ljudi, s ciljem ilustriranja načina funkcioniranja neprofitnih organizacija nezavisne kulturne scene. Središnji dio ovog istraživanja predstavljaju stoga djelatnosti koje se provode u prostoru Medike s naglaskom na udrugu Attack. Potom slijedi prikaz aktualnih programa važnih za nezavisnu kulturnu scenu grada Zagreba ponegdje s reminiscencijom na programe Udruge koji su prethodili ulasku Attack-ovaca u prostor Medike. Budući da su objavom knjige *Naša priča: 15 godina Attack-a!* pokriveni projekti u razdoblju od 1997. do 2012., ovaj će se pregled usredotočiti na recentnije događaje što će ukazati na dugotrajnost i uspjeh samih programa te potrebu publike za sadržajima koje Medika nudi, a koji se kao takvi uglavnom ne provode nigdje drugdje u gradu.

Slika 1. Naša priča: 15 godina ATTACK!-a, omot knjige
Izvor: Kulturista.hr

U nastavku rada razmatrat će se problem nerazvijene suradnje između Medike i Grada Zagreba na primjeru prijetnji o iseljenju iz prostora te će se potom zaključiti o tome što bi zapravo kulturna ponuda Zagreba bila bez prostora poput Medike.

Budući da je prostor Medike kao otvoreni, sveobuhvatni projekt usko povezan s umjetničkim djelovanjem, posebno društveno angažiranim umjetničkim djelovanjem, važno je u kontekstu povijesti umjetnosti kao znanstvene discipline predstaviti projekte koji tamo nastaju i važnost koju oni imaju ne samo za publiku, već i za razvoj pojedinih umjetnika te cjelokupne kulturne ponude grada Zagreba. S druge strane, važno je poznavati povijest i kontekst razvoja nezavisne kulturne scene zbog čega će ovaj rad obuhvatiti vremenski period vezan uz djelovanje udruge Attack i probleme na koje je spomenuta organizacija nailazila u Zagrebu.

2. Zagreb: Od alternativne do nezavisne kulture

U svrhu što jasnije definicije nezavisne kulture i procesa koji je doveo do implementacije tog pojma unutar postojećih kulturnih politika, ovo će poglavlje obuhvatiti važne momente vezane uz djelovanje grupa i organizacija na području grada Zagreba koje su imale svojevrzni utjecaj na sadašnju situaciju u pogledu djelovanja u civilnom društvu, a potom i na nezavisnoj kulturnoj sceni.

Budući da su se sve do dvijetisućitih godina događaji koji su odstupali od dominantne kulture označavali “alternativnom kulturom”, potrebno je ovaj rad započeti prikazom situacije osamdesetih godina u kontekstu novog vala kojeg neki autori smatraju začetkom alternativne kulture u Zagrebu. Nakon toga, osvrnut ću se na društveni kontekst devedesetih godina i pojavu civilnog društva koje je imalo veliki utjecaj, kako na društvene, tako i na kulturne promjene na lokalnoj i nacionalnoj razini.

Iako se i devedesetih godina nastavlja koristiti pojam alternativne kulture za etiketiranje različitih tipova događaja koji odstupaju od dominantne kulture, isto razdoblje vrlo je važno za začetke koncepta nezavisne kulture kao i za područje formiranja nezavisne kulturne scene. Važnu ulogu u podizanju svijesti o situaciji na kulturnom polju imali su u Zagrebu akteri vezani uz udrugu Attack koja je godinama uspješno povezivala produkciju kulturnih sadržaja s djelovanjem u civilnom društvu, a potom otvorila prostor Autonomnog kulturnog centra Medika. Sukladno tome, dio ovog istraživanja bit će posvećen ranijim fazama djelovanja Attack-a.

Tek promjenama u vladajućoj strukturi dolazi i do promjene shvaćanja kulture vezane uz one Druge što je imalo veliki utjecaj na definiranje pojma nezavisne kulture. U dijelu posvećenom upravo tom momentu razjasnit će se cjelokupni proces razvoja nezavisne kulturne scene u Zagrebu s osvrutom na situaciju na razini cijele države, a potom će se istaknuti i problematika vezana uz nedostatak prostora za djelovanje organizacija u području nezavisne kulture. Tom temom usko povezanom s urbanističkim planiranjem i politikama koje ne pogoduju radu neprofitnih organizacija završit će ovo poglavlje budući da se za udrugu Attack problem nedostatka prostora za provedbu aktivnosti privremeno rješava upravo ulaskom u nekadašnju Tvornicu lijekova Medika.

2. 1. Novi val kao ishodište alternativne kulture

Povijest alternativne kulture u Zagrebu mnoge će odvesti u osamdesete godina prošlog stoljeća. Vrijeme novog vala okarakterizirano je pojavom nove glazbe, novog stripa, novih fotografija i ideja čiji su predvodnici uglavnom bili pripadnici studentske populacije. Mladi intelektualci tog vremena su, po otkrivanju kvalitetnih noviteta sa Zapada⁹, počeli djelovati u gotovo svim sferama

⁹ Igor Mirković: *Sretno dijete*, Zagreb: Fraktura, 2005., str. 24.

života¹⁰ aktivno stvarajući i doprinoseći stvaranju kulturnih sadržaja u gradu. Utjecajem zbivanja na polju umjetnosti promijenio se i sadržaj tjednika *Polet* - glasila Saveza socijalističke omladine. *Polet* je tada izvještavao o svim važnim koncertima, izložbama i događajima - bez cenzure, a okupljao je mlade intelektualce koji su, iz današnje perspektive, zapravo djelovali kao poveznica između različitih aktera na alternativno-kulturnoj sceni. Osim kvalitetnih članaka, Poletovci su se iskazali i u području dizajna pa su se pod njihovim nadzorom isprofilirali i danas utjecajni dizajneri i novinari.

Studentski centar bio je pak, uz neke poznate klubove¹¹ fizičko žarište svih, za alternativnu kulturu važnih, događaja u vremenu novog vala. U slučaju SC-a, država je osigurala mladima prostor za provedbu različitih sadržaja kulturnog i zabavnog karaktera te se nije pretjerano direktno uplitala u njihov rad. Mada je itekako postojala cenzura od strane vladajućih, u prostorima Studentskog centra moglo se svjedočiti nastupima grupe Azra i slovenskih Pankrta, ali i raznim izložbama poput one Mirka Ilića¹² i grupe strip crtača *Novi kvadrat*¹³. Spomenuta izložba bila je svojevrsni presedan budući da do tada nije bilo pokušaja da se o stripu razmišlja kao o punopravnoj grani umjetnosti.¹⁴ Upravo na takve istaknute događaje poziva se Feđa Vukić kada govori o alternativnoj kulturnoj proizvodnji Studentskog centra:

*Studentski centar sa svojim programom i svojom javnom funkcijom predstavljao je prostor institucionalizirane kulturne produkcije, koja je na mahove odstupala od dominantne kulture, baš onoliko koliko su društvene okolnosti toga vremena dozvoljavale. Moja teza je da se tamo događalo nešto inovativno, što bi se moglo staviti u kontekst alternativne kulture.*¹⁵

Područje alternativne kulture prilično je blisko onome što će se kasnije, zahvaljujući raznim akterima na društveno-političkoj sceni devedesetih, nazivati nezavisnom kulturom. No, razlika

¹⁰ Izuzev politike. Vidi u: Mirković: *Sretno dijete*, str. 21.

¹¹ Mirković: *Sretno dijete*, str. 150.

¹² Mirko Ilić idejni je pokretač grupe strip crtača *Novi kvadrat*. U vrijeme novog vala djeluje u *Studentskom listu*, *Pitanjima*, *Startu*, časopisu *Danas* te radi omote novovalnih grupa. (Vidi u: Zrinka Kuić: *Poletova fotografija*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.) Godine 1986. odlazi u SAD gdje dizajnira naslovnice časopisa *Time*, a potom osniva i vlastitu dizajnersku tvrtku - *Mirko Ilić Corporation*, koja djeluje i danas.

¹³ Grupa strip crtača oformljena u Školi primijenjenih umjetnosti *Novi kvadrat* koja je bila neizostavan dio „Poleta“ od 1978. do 1979. godine. Vidi u: Zrinka Kuić: *Poletova fotografija*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti, 2005.

¹⁴ Mirković: *Sretno dijete*, str. 27.

¹⁵ Iz razgovora s Feđom Vukićem. Vidi u: Dino Vukušić: *Alternativna kultura u urbanom kontekstu na primjeru Studentskog centra i prostora Medike u Zagrebu*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2016., str. 15.

ipak postoji. Naime, prema riječima Davora Miškovića, alternativna kultura bila je bliža dominantnom diskursu budući da je s njim bila u stalnom konfliktu. Razlog tomu Mišković pronalazi u činjenici da je alternativna kultura *dovodila u pitanje klasifikacijski sustav*¹⁶ te stoga kao glavni događaj zaslužan za promjenu iz alternativne u nezavisnu kulturu vidi promjenu diskursa - načina govora o kulturi.¹⁷ Bitno je iz tog razloga uočiti karakteristike određenih aktera u razdoblju novog vala koje bi nas mogle asociirati na situaciju oko nove namjene prostora nekadašnje Tvornice lijekova Medika.

Današnja uloga Medike kao mjesta beskompromisne i nezavisne kulturne proizvodnje, naizgled je usporediva s djelovanjem Studentskog centra koji je neko vrijeme nastojao ostvariti slične ciljeve.¹⁸ Iako je situacija oko Medike daleko kompleksnija, određene paralele s ranijim pojavama na kulturnoj sceni mogle bi omogućiti bolje razumijevanje djelovanja Autonomnog kulturnog centra. Iako AKC Medika danas također proizvodi sadržaje alternativnog (moglo bi se reći i subkulturnog) karaktera, može se zaključiti da Studentski centar kao državna institucija nije imao istu vrstu utjecaja osamdesetih, a posebice kasnije, u pogledu razvoja alternativne kulture. Čini se da je SC imao veliki značaj za popularizaciju alternativne kulture unutar postojećeg vrijednosnog sustava o kojem govore Mišković i Vukić. Naravno, dovelo je to posljedično do konstantne borbe sa sistemom i to sve dok takvo ponašanje ne bi postalo neprihvatljivo za vladajuće institucije u kojem slučaju se akteri scene povlače.¹⁹ S druge strane, Attack-ovci su utjecali, između ostalog, i na definiranje pojma nezavisne kulture unutar same državne politike, a imali su i jasnu viziju o postizanju potpune autonomije koja bi omogućila svim nekonvencionalnim umjetnicima prostor slobodne umjetničke proizvodnje kao i razmjene ideja. Budući da su time posljedično utjecali na povezivanje i afirmiranje različitih aktera nezavisne kulturne scene stvarajući tako nove ideje i projekte, moglo bi se reći da je takva uloga Medike sličnija djelovanju Poletovaca u vremenu novog vala. Dok je SC kroz izložbe, teatar, glazbu i druge sadržaje alternativnog karaktera popularizirao subverzivnu kulturu²⁰, Poletovci su zapravo stvorili scenu.²¹ Izvještavanjem o

¹⁶ Isto, str. 75.

¹⁷ Isto, str. 75.

¹⁸ Igor Mirković u svojoj knjizi *Sretno dijete* spominje Mladena Lučića, mladog povjesničara umjetnosti, koji je vodio Galeriju SC-a u vrijeme Ilićeve izložbe. Navodi da je Lučić bio jedna od ključnih osoba koja je težila pretvaranju SC-a u prostor konstante kulturne proizvodnje te nekonvencionalnih kulturnih zbivanja. Vidi u: Mirković: *Sretno dijete*, str. 27.

¹⁹ Igor Mirković opisuje situaciju oko Poletova poziva na demonstracije povodom premlaćivanja i izbacivanja "čupavaca" iz pojedinih alternativnih klubova u Zagrebu. Vidi u: Mirković: *Sretno dijete*, str. 99.

²⁰ Posljedice vidljive u privatizaciji novog vala. Vidi u: Mirković: *Sretno dijete*, str. 133.

²¹ Jedan od razloga bila je kriza omladinskih novina, a ispostavilo se da je sadržaj vezan uz događaje na novovalnoj sceni puno zanimljiviji mladima. Vidi u: Mirković: *Sretno dijete*, str. 41.

pojedinin bendovima i mladim umjetnicima, značajno su utjecali na njihovo umrežavanje čime su inicirali pokretanje novih projekata koji nisu bili dio dominantnog kulturnog diskursa o kojem govori Mišković. Novi val bi stoga imao znatno manji odjek bez umrežavanja kroz Polet i Studentski centar isto kao što mnogi zagrebački nezavisni umjetnici danas ne bi imali mogućnost slobodnog djelovanja bez prostora poput Medike.

Zanimljiva je u tom kontekstu paralela koju je povukao jedan od aktera Autonomnog kulturnog centra Medika, nezavisni umjetnik Miron Milić, rekavši kako bi Zagreb bez Medike u prva dva desetljeća 21. stoljeća bio isto što i osamdesete bez Azre i Novog kvadrata.²² Tom mišlju prelazim na razdoblje devedesetih godina koje je iznimno bitno za shvaćanje važnosti koju su članovi udruge Attack imali ne samo u razvoju alternativne kulture, već i u drugim područjima društvenog i kulturnog života. Prikaz situacije devedesetih i dvijetisućitih godina u Zagrebu pokazat će da je Attack, za razliku od novovalnih aktera, imao puno jasniju viziju ostvarivanja svojih ciljeva koja seže dalje od puke popularizacije alternative. O tome dobro svjedoče situacije sukoba s vlastima u kojima se Attack-ovci nisu povlačili već su ustrajali na ostvarenju zacrtanih ciljeva. Upravo je to vrlo vjerojatno i jedan od razloga dugogodišnjeg djelovanja na sceni.

2. 2. Društveno-politički i kulturni kontekst devedesetih

Novi val razvodnio se već do sredine osamdesetih godina dok su ratna razaranja i buđenje nacionalizma uvelike utišali djelatnost Studentskog centra, a time i posljednje tračke alternative u Zagrebu. Studentski centar do danas nije uspio oživjeti reputaciju iz doba novog vala. Iako je SC kao prostor u vlasništvu nove države trebao omogućiti život nezavisnoj i alternativnoj sceni, za to nije bilo niti političke volje niti volje u tadašnjem vodstvu SC-a. Također, treba obratiti pozornost i na još jedan moment o kojem govori Roszak kad ilustrira način shvaćanja kontrakulture, pojma koji se može poistovjetiti s alternativnom kulturom. On naime kaže da kontrakultura *vrlo često nalazi vlastiti identitet u nekom nebuloznom simbolu ili pjesmi koja proklamira jedva nešto više od "mi smo posebni...mi smo različiti...mi se udaljavamo od starih korupcija svijeta"*²³. U razdoblju nakon ratnih razaranja veseli rock koncerti i naivna mladenačka shvaćanja svijeta vjerojatno više nisu bili ono što je publika zahtijevala od alternative. Potrebno je bilo nešto više,

²² Miron Milić u dokumentarnom filmu *Medika ostaje!*. Vidi: Ivona Grepo, Ema Pavlović, Jelena Ratko: *Medika ostaje!*, 2017. Dostupno na: <https://vimeo.com/225276953> (pregledano 31. kolovoza 2019.)

²³ Theodore Roszak: *Kontrakultura. Razmatranja o tehnokratskom društvu i njegovoj mladenačkoj opoziciji*. Zagreb: Biblioteka Naprijed, str. 75.

nešto što će obuhvatiti i žestoku kritiku društvenog uređenja te uputiti na brojne nepravde, ali će istovremeno pružiti kvalitetan sadržaj alternativnog karaktera.

Pojava novih aktera na kulturnoj sceni može se stoga poistovjetiti i sa sve većim buđenjem aktivističke svijesti devedesetih godina prvenstveno u području ljudskih prava, a potom i važnosti nezavisne kulturne proizvodnje. Začeci koncepta nezavisne kulture javljaju se upravo u vrijeme kada se u Zagrebu pojavila kritična masa koja je činila civilno-društvenu scenu. Njeni su akteri svojim akcijama, prosvjedima, performansima i ostalim načinima aktivističkog djelovanja utjecali na mijenjanje opće društveno-političke klime. Kamen spoticanja u tom naumu predstavljale su upravo službene politike na razini države koje razvoj civilnog društva nisu prepoznale kao pojavu koja pogoduje razvoju kritičkog mišljenja i podizanju kvalitete kulturne ponude, kako je to običaj u razvijenim državama, već su organizacije civilnog društva promatrale u kontekstu zagovaranja nehrvatskih interesa.²⁴ Veliki pomak za razvoj civilnog društva u Hrvatskoj dogodio se tek 1997. godine prihvaćanjem *Zakona o udrugama* kojim se regulira pravo na slobodno udruživanje, a potom i osnivanjem Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske čime se nastoji riješiti problem financiranja udruga planovima na trogodišnjoj razini.²⁵

Još u vrijeme Domovinskog rata, kada je naglasak većim dijelom bio na zahtijevanju promjena u području ljudskih prava, posebno je vidljiv rad Antiratne kampanje odakle su prvenstveno i potekle ideje političkog aktivizma.²⁶ U tom je kontekstu važno spomenuti postojanje Arkzina - prvotno u formi fanzina, a potom i časopisa. Fanzini su u vremenu teže dostupnosti informacija bili idealna platforma za razmjenu ideja, ali i prenošenje važnih poruka.²⁷ Pokrenut 1991. godine, Arkzin je pod vodstvom Vesne Janković - jedne od osnivačica udruge Attack, kao nezavisni, alternativni medij Antiratne kampanje predstavljao kritički pogled na društvo. Uz radikalne teme, Arkzin je karakterizirao i radikalni dizajn za što je većinski zaslužan Dejan Kršić. Prema Kršiću, bio je to pokušaj da se simbolički politizira vizualni izraz, povežu sadržaj i forma te da se teme prezentiraju van uštogljenog načina shvaćanja medija.²⁸ Završetkom rata i početkom Tuđmanovog režima, nacionalizam i konzervatizam u Hrvatsku ulaze na sva vrata pa dolazi do nekih prilično

²⁴ Dea Vidović: "Razvoj nezavisne kulturne scene (1990- 2002.) ili što sve prethodi Mreži Klubture", u: *Klubture: kultura kao proces razmjene: 2002-2007.*, (ur. Dea Vidović), Zagreb: Savez udruga Klubtura, 2007., str. 19.

²⁵ Isto, str. 19.

²⁶ Suzana Marjanić: *Kronotop hrvatskog performansa*, Zagreb: Udruga Bijeli val, Institut za etnologiju i folkloristiku i Školska knjiga, 2014., str. 317.

²⁷ Isto, str. 701.

²⁸ Dejan Kršić: "Opiranje marketingizaciji dizajnerske struke", u: Dea Vidović i Maroje Marduljaš, *Dizajn i nezavisna kultura*, Zagreb: 1000, rujan 2010., str. 160.

nedemokratskih pokušaja gušenja nezavisnih medija i svakog odstupanja od proklamiranih državnih interesa. Ipak, unatoč takvim pokušajima, javnost je pokazala da potreba za sadržajima koje se želi eliminirati iz javnog života itekako postoji. Kolika je ta potreba bila, dobro pokazuje skup podrške Radiju 101 održan 1996. godine. Poznatiji kao *Noć svijeta*, ovaj je skup okupio preko stotinu tisuća ljudi koji su na glavnom zagrebačkom trgu iskazali nezadovoljstvo oduzimanjem koncesije popularnoj *Stojednici*. Bio je to veliki uspjeh, kako samih djelatnika Radija, tako i njegovih slušatelja budući da je *Stojednica* koncesija vraćena, a slušatelji su uspjeli očuvati medijski prostor slobodne kritičke misli. Ovaj događaj ilustrira kolika je u to vrijeme bila potražnja za nezavisnim akterima u društvu.

Slijedom nezavidne situacije na društveno-političkom polju, hrvatska kulturna scena devedesetih također detektira niz problema. Prvenstveno, kultura je u Hrvatskoj percipirana kao *nacionalistička, tradicionalna, konzervativna, zatvorena, isključiva, antiprosvjetiteljska*²⁹ ponajprije iz razloga što su financijski bili podupirani većinom oni sadržaji koji su *podobni za afirmaciju nacionalnog identiteta*³⁰. Možemo stoga u devedesetima i dvijetisućitima pratiti niz događaja i akcija koji su utjecali na važne promjene u civilnom društvu, ali i kulturnoj politici Republike Hrvatske.

Kako se u Zagrebu stvorila vrlo jaka aktivistička scena, počele su se pojavljivati i određene subkulturne inicijative čija je svrha bila, putem različitih manifestacija i performansa, poslati određenu poruku ili pak osigurati alternativni tip sadržaja koji ne pripada *mainstream* kulturi - sadržaj za one Druge. Organizatori takvih događanja okupljali su se ponajprije oko različitih glazbenih žanrova, kao što je bio slučaj u vrijeme novog vala. No, za razliku od Poletovaca i šund etikete Prljavog kazališta, programi i koncerti onih koji su djelovali u vrijeme Tuđmanove vladavine bili su puno ozbiljnije shvaćeni. Najbolje o tome svjedoči upad specijalne jedinice hrvatske policije ALFA na punk koncert u Samobor. Posjetitelji i organizatori koncerta tom su prilikom bili nasilno rastjerani pucnjevima i prisiljeni na traženje najbližeg skrovišta kako bi pobjegli organima vlasti. Zanimljivo bi bilo ovdje spomenuti da u isto vrijeme nije bilo problema s vlastima na mjestima koja su zarađivala na turbofolk glazbi.

²⁹ Dea Vidović: "Nezavisna kultura u Hrvatskoj 1990-2010" u: Dea Vidović i Maroje Marduljaš, *Dizajn i nezavisna kultura*, Zagreb: 1000, 2010., str. 11.

³⁰ Biserka Cvjetičanin: *Kultura u doba mreža. Ogledi o kulturnoj politici*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2014., str. 251.

Prikazana je situacija dovela u Zagrebu do osnivanja udruge Attack zamišljene kao platforme koja bi u jednoj organizaciji objedinila različite grupe i pojedince koji su, nezadovoljni svojim okruženjem i postojećom kulturnom ponudom, bili željni promjene i produkcije drugačijeg tipa kulturnog sadržaja. Budući da je udruga Attack uvelike utjecala na promjenu vezanu uz nezavisne kulturne sadržaje u Zagrebu, važno je reći nekoliko riječi o počecima rada te organizacije koja je ulaskom u prostore nekadašnje Tvornice lijekova Medika napokon uspjela u svom naumu pokretanja Autonomnog kulturnog centra i time stavila Zagreb u kontekst zapadnih zemalja.

2.3. Udruga Attack

Prema riječima Davora Miškovića, nezavisna kultura smjestila se u područje kulturno-političkog diskursa što bi značilo da se njeni akteri prepoznaju u kategorijama kulturne politike.³¹ Slučaj je to i s udrugom Attack osnovanom 1997. godine pod punim nazivom Autonomna tvornica kulture Attack. Namjera ove organizacije od samih početaka jest pružiti prostor za djelovanje različitim grupacijama i inicijativama koje, kao što govori puni naziv udruge, odgovaraju konceptu slobodne kulturne produkcije koju danas zagovaraju organizacije označene kao akteri nezavisne kulturne scene. Attack je, prema riječima pokretača, zamišljen kao platforma *koja bi bila sjecište različitih grupnih i individualnih aktera*³², a njeno su osnivanje inicirali članovi već spomenute Antiratne kampanje te Zagrebačkog anarhističkog pokreta.³³ Vođeni konceptom nezavisnih kulturnih centara koji diljem Europe nailaze na podršku, članovi Udruge željeli su i u svom okruženju izgraditi prostor za slobodno izražavanje “alternativne misli”, ali i za stvaranje svojevrsnog poligona za borbu za zdravije društvo. Navedeno se može iščitati i iz njihovog statuta u kojem kao glavne ciljeve udruživanja u Autonomnu tvornicu kulture, uz promicanje svih oblika alternativnog kulturnog stvaralaštva, navode i zaštitu ljudskih prava te razvoj ljudskih sloboda.³⁴

Među članovima Udruge dominirali su *horizontalni odnosi i inkluzivna atmosfera*³⁵, a poticala su se načela mira, solidarnosti i poštivanja različitosti. Upravo je takav način funkcioniranja privukao projektne ideje ljudi raznovrsnih profila koji su živjeli po istim principima. Budući da im je

³¹ Mišković: *Istraživanja u kulturi*, str. 68.

³² Sanja Burlović, Sven Cvek, Boris Koroman, Sunčica Remenar: *Naša priča: 15 godina Attack!-a*, Zagreb: Autonomni kulturni centar, 2013., str. 17.

³³ Isto, str. 254.

³⁴ Isto, str. 18.

³⁵ Isto, str. 19.

nedostajala infrastruktura, kako materijalna, tako i u vidu ljudskih resursa, Attack-ovci su im pružili okvir za djelovanje. U razgovoru Vesne Janković i Marka Strpića (članova Antiratne kampanje i Zagrebačkog anarhističkog pokreta) doznajemo o postojanju umjetnika koji nisu bili aktivni članovi Attack-a no ipak su unutar Udruge realizirali svoje projekte. Vesna Janković također navodi da su mnogi projekti započeti u Attack-u kasnije prerasli njegove “okvire” i krenuli odvojenim putem s više autonomije.³⁶ Neki od projekata koji najbolje svjedoče o važnosti “inkubatorstva”³⁷ udruge Attack jesu inicijative poput Fantastično dobre institucije (FADE IN) i projekti poput Festivala alternativnog kazališnog izričaja (FAKI) o kojima će se više govoriti u središnjem dijelu rada.

U početnoj fazi djelovanja Attack-a vrlo su važnu ulogu imali ulični performansi, odnosno provođenje aktivnosti u javnom prostoru. I sam je Attack svoje djelovanje započeo uličnom intervencijom. *Večernji list* tako u studenom 1997. piše o prvoj akciji Attack-ovaca održanoj na Trgu bana Jelačića. Tom su prigodom članovi Schmrtz teatra javno čitali program Alternativnog kulturnog centra Attack koji je tog dana uselio u staru Tvornicu računalnih strojeva u Hebrangovoj 21.³⁸ Uz zvukove bubnjeva, članovi Attack-a prešli su potez od Praške ulice do Importanne centra gdje su zajedno s kazališnom grupom iz Pule Menerick izveli performans.³⁹ Jedna od najpoznatijih akcija nosila je naziv *Knjiga i društvo 22%*. Ovaj je projekt Igora Grubića bio je usmjeren protiv odluke o plaćanju PDV-a na knjige uvedene 1998. godine. Osim mlađih umjetnika poput članova Schmrtz teatra, akciji se performansom pridružio i Tomislav Gotovac dok su svoje instalacije po ulicama i knjižarama postavili, između ostalih, Sanja Iveković, Vlado Martek, Kata Mijatović, Mladen Stilinović te Iva Matija Bitanga.⁴⁰ Bio je to ilustrativan način spoja umjetnosti i aktivizma budući da je središnji dio akcije zapravo bio performans u sklopu kojeg su dvadeset i dva člana udruge Attack ušla u knjižaru u centru grada s ciljem krađe knjiga. Cjelokupni je događaj zbog navedene akcije bio jako dobro popraćen što je uvelike utjecalo na vidljivost Udruge u medijskom prostoru. Također, važno je spomenuti da su tek nakon akcije *Knjiga i društvo 22%* intenzivnije počeli reagirati izdavači i pisci te je nakon godinu dana PDV na knjige bio ukinut.⁴¹

³⁶ Isto, str. 21.

³⁷ Isto, str. 21.

³⁸ Isto, str. 26.

³⁹ Isto, str. 26.

⁴⁰ Isto, str. 63.

⁴¹ Marjanić, *Kronotop hrvatskog performansa*, str. 960.

Ove dvije akcije izdvojene su iz razloga što najbolje upriličuju način i načela djelovanja članova i inicijativa okupljenih oko udruge Attack. O nekim će akcijama iz vremena djelovanja bez stalnog prostora biti govora u središnjem dijelu rada u okviru prezentiranja rada Autonomnog kulturnog centra Medika za čije su postojanje i pokretanje najznačajniji upravo članovi udruge Attack. Zasad je dovoljno spomenuti da se djelovanje Udruge od trenutka osnivanja temeljilo na organiziranju raznovrsnih društveno angažiranih kulturnih sadržaja koji su se doticali različitih vidova likovnih umjetnosti, glazbe, kazališta te drugih oblika umjetničkog izražavanja s naglaskom na one koji nisu vidljivi u postojećim kulturnim institucijama. Osim toga, Attack je organizirao prosvjede i performanse koji su za cilj imali ukazati na nepravde i probleme tadašnjeg društva.

2.4. Nezavisna kultura u Zagrebu

Na tragu udruge Attack i drugih sličnih primjera, pojavljuje se početkom dvijetisućitih niz organizacija koje u lokalnim sredinama provode već poznate programske modele.⁴² Novonastale organizacije neprofitne su i nevladine te stvaraju prostor za kreativne, edukativne, glazbene i druge sadržaje kojima doprinose podizanju kvalitete života u zajednici, razvoju kritičkog mišljenja i zaštiti ljudskih prava. Njihove akcije i programi popraćeni su prepoznatljivim dizajnom koji se očituje u izgledu plakata, letaka, kataloga i fanzina.⁴³ No, kako navodi Davor Mišković, pojava novih organizacija i njihovih programa nije bila sama po sebi dovoljna za promjenu na području kulturnih politika. Ključ za promjenu iz alternativne u nezavisnu kulturu jest, kao što je već istaknuto, promjena načina govora o kulturi do koje je došlo upravo radi djelovanja organizacija unutar kulturno-političkog diskursa.⁴⁴

U tom pogledu još se jednom može naznačiti razlika između alternativne i nezavisne kulture budući da alternativa nije imala tendenciju postati zaseban dio *klasifikacijskog sustava kulturnog polja djelovanja* jer je zapravo služila održavanju postojećeg diskursa na način da je s njim bila u stalnom konfliktu.⁴⁵ Mišković tako navodi i da su često događaji etiketirani predznakom *alternative interpretirani u odnosu na količinu izraženog otpora*⁴⁶. Ovu bi misao dodatno mogao

⁴² Vidović: *Razvoj nezavisne kulturne scene*, str. 26.

⁴³ Isto, str. 26.

⁴⁴ Mišković: *Istraživanja u kulturi*, str. 75.

⁴⁵ Isto, str. 75.

⁴⁶ Isto, str. 74.

pojasniti već spomenuti moment o kojem govori Roszak kada ilustrira način shvaćanja kontrakulture.⁴⁷

S druge strane, postoje četiri elementa prema kojima se nezavisna kultura može odrediti te faktori koji utvrđuju svojevrsnu uspješnost provedbe tih elemenata.⁴⁸ Radi se pritom o *vrijednostima* koje uključuju poštivanje manjina, svijest o važnosti ekoloških standarda, participativnost u odlučivanju; *metodama rada* koje podrazumijevaju suradničku praksu, interdisciplinarnost; *temama* koje predstavljaju reakciju na društvenu stvarnost te odnosom prema *vremenu* u kojem bi organizacije nezavisne kulture trebale udovoljiti faktoru suvremenosti.⁴⁹ Dejan Kršić zaključit će stoga da početkom dvijetisućitih alternativna kultura više ne postoji budući da je uvjet za njenu realizaciju zapravo postojanje dualizma, a ne raznovrsnosti u odnosu na kontekst vremena i kulturne ponude u društvu.⁵⁰ Prema tome, može se reći da su organizacije nezavisne kulture razvile sveobuhvatan pristup kulturnoj produkciji objedinivši sva područja ljudskog života i ponudivši javnosti nov, kvalitetno oblikovan sadržaj umjetničkog i kulturnog karaktera. U takvom prostoru slobodnom od dominantnih vrijednosti *nezavisna kultura gradi vlastiti sustav*⁵¹ koji zaslužuje i želi biti dio područja kulturne politike.

Iz prethodnog poglavlja može se zaključiti da većina kulturnih aktivnosti proizašlih iz organizacija civilnog društva nije tijekom devedesetih naišla na potporu vladajuće elite. Situacija se mijenja promjenom vladajuće strukture kada je podršku naroda dobila lijeva politička opcija predvođena Socijaldemokratskom partijom. Dok su se u devedesetima akteri kulturne i umjetničke scene oslanjali na pomoć međunarodnih fondacija⁵², u dvijetisućitima se one povlače te se, sukladno promjeni u vladajućoj strukturi, pojavljuju novi izvori financiranja na lokalnoj i državnoj razini.⁵³ Novi SDP-ov ministar kulture Antun Vujić mijenja tradicionalni način shvaćanja kulture i umjetnosti kao područja koje pogoduju isključivo potvrdi nacionalnih vrijednosti te otvara novim organizacija pristup državnom proračunu. Godine 2001. mijenja se *Zakon o udrugama*⁵⁴ te se

⁴⁷ Roszak: *Kontrakultura*, str. 75.

⁴⁸ Mišković: *Neinstitucionalna kultura*, str. 67.

⁴⁹ Isto, str. 67.

⁵⁰ Dea Vidović: "Razvoj nezavisne kulturne scene (1990- 2002.) ili što sve prethodi Mreži Klubture", u: *Klubture: kultura kao proces razmjene: 2002-2007.*, (ur.) Dea Vidović, Zagreb: Savez udruga Klubtura, 2007., str. 21.

⁵¹ Mišković: *Neinstitucionalna kultura*, str. 75.

⁵² Od kojih je najvažnija bila ona Soroseva, odnosno Institut otvoreno društvo - Hrvatska. Vidi u: Vidović: *Razvoj nezavisne kulturne scene*, str. 17.

⁵³ Isto, str. 19.

⁵⁴ Zakon je tada revidiran te je iz njega izbačeno 16 neustavnih stavki. Vidi u: Vidović: *Razvoj nezavisne kulturne scene*, str. 19.

uvodi *Zakon o kulturnim vijećima*⁵⁵, a važno je bilo i osnivanje Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva⁵⁶ koja predstavlja neophodnu financijsku i stručnu podršku provedbi djelatnosti udruga.

Iako organizacije u to vrijeme počinju sve više surađivati, sve do pojave Saveza udruga Klubtura, odnosno mreže Clubture, nezavisna kultura ne funkcionira kao scena.⁵⁷ Tek formiranje spomenute organizacije predstavlja osnivanje suradničke platforme aktera lokalne i međunarodne zajednice koja je neophodna za razmjenu ideja i novih načina stvaranja unutar područja nezavisne kulture.⁵⁸ Mreža Clubture također je zaslužna i za prvo spominjanje pojma “nezavisne kulture” 2002. godine kada se u dokumentu nastalom u sklopu formiranja platforme POLICY_FORUM objavljuje spomenuti termin prvo u *Zarezu*, a potom i glasilu Ministarstva kulture *Kulturni razvitak*.⁵⁹

Kao u slučaju udruge Attack, organizacije koje stvaraju sadržaje nezavisne kulture najčešće imaju horizontalno postavljenu strukturu⁶⁰ čime uspješno izbjegavaju ustaljeni način funkcioniranja po vertikalnom principu javnih ustanova u kulturi. To bi značilo da je područje kontrole i moći unutar pojedine organizacije nezavisne kulture najčešće podijeljeno između više pojedinaca ili inicijativa u svrhu postizanja dojma otvorenosti i pristupačnosti. Prema riječima Dee Vidović, takav način organiziranja pruža prostor za slobodnu produkciju umjetničkog i kulturnog sadržaja koji potom stvaraju i novu publiku.⁶¹ Sloboda, odnosno autonomija koju pojedinci pri realizaciji projekata posjeduju unutar područja nezavisne kulturne scene dovodi često i do provokativnih praksi umjetničkog i kulturnog karaktera⁶² poput primjerice već spomenute akcije *Knjiga i društvo - 22%*. Takvi sadržaji, kako navodi Vidović, imaju veliku važnost za razvoj kritičkog razmišljanja, a samim time i za razmatranje novih načina djelovanja te preispitivanja područja kulture, umjetnosti, društva, ekonomije i politike.⁶³

⁵⁵ Od 2004. *Vijeće za nove kulturne medije* kojem pripada briga o akterima na nezavisnoj kulturnoj sceni. Vidi u: Vidović: *Nezavisna kultura u Hrvatskoj*, str. 25.

⁵⁶ Vidović: *Razvoj nezavisne kulturne scene*, str. 25.

⁵⁷ Vidović: *Nezavisna kultura u Hrvatskoj*, str. 26.

⁵⁸ Vidović: *Razvoj nezavisne kulturne scene*, str. 28.

⁵⁹ Isto, str. 20.

⁶⁰ Isto, str. 20.

⁶¹ Isto, str. 20.

⁶² Isto, str. 20.

⁶³ Isto, str. 20.

Unatoč podizanju svijesti o važnosti aktera nezavisne kulturne scene, Grad Zagreb još dugo nije prepoznao sadržaj u području nezavisne kulture kao sadržaj od većeg značaja za širu populaciju, ali i kulturnu ponudu samog grada. Najbolje se to očituje u činjenici da je udruga Attack djelovala ukupno deset godina bez stalnog prostora. Problem nedostatka prostora nije zahvatio samo Attack već i niz sličnih organizacija diljem Hrvatske.

2.4.1. Prostor za nezavisnu kulturu

U vrijeme osnivanja udruge Attack Zagreb nije imao prostor koji bi osigurao nesmetano djelovanje organizacija alternativne scene. Klub studenata elektrotehnike KSET imao je ograničenje rada do 22 sata, dok je Studentski centar bio gotovo u potpunosti zatvoren.⁶⁴ Razlog tomu Attack-ovci vide u činjenici da sadržaji alternativnog tipa devedesetih jednostavno nisu bili zanimljivi profesionalnim organizatorima budući da odbacuju uvriježeni sistem ponude i potražnje⁶⁵ za razliku od novovalnog razdoblja kada su mnogi prostori alternativne kulture pretvoreni u privatne klubove.

Iako se situacija u poimanju aktera nezavisne kulturne scene uvelike promijenila početkom dvijetisućitih, neriješenim je ostao još jedan veliki problem koji je odraz netransparentne i nejasne politike upravljanja prostorom.⁶⁶ Naime, velik broj organizacija u okviru nezavisne kulture nisu imale stalan prostor za djelovanje, odnosno provedbu svojih aktivnosti. Poput udruge Attack, pojedinci i razne inicijative godinama su ukazivale na važnost tog problema putem različitih akcija na društvenom i kulturnom polju. Takve su organizacije zahtjevima za dodjelu prostora poput napuštenih industrijskih pogona i ostalih građevina prepuštenih sustavnom propadanju nastojale dodatno ukazati na urbanističke probleme grada te ponuditi put u njihovom rješavanju. Budući da Grad Zagreb nije imao sluha za navedene probleme, udruga Attack često je podlijeerala radikalnim akcijama poput ilegalnih ulazaka u spomenute tipove građevina koje bi bile idealne za provedbu sadržaja. Na međunarodnoj razini, ovi problemi rješavaju se upravo tim putem - ilegalnim zauzimanjima praznih i zapuštenih prostora u javnom vlasništvu ili nejasnoj vlasničkoj situaciji.⁶⁷

⁶⁴ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 17.

⁶⁵ Isto, str. 16.

⁶⁶ Emina Višinić: *Kulturne politike odozdo: Nezavisna kultura i nove suradničke prakse u Hrvatskoj*, Amsterdam/Bukurešt/Zagreb: Policies for Culture, 2008., str. 42.

⁶⁷ Damjan Pavlica: *Skvoterski pokret u Beogradu*, diplomski rad, Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, str. 5.

Skvotirane građevine najčešće se potom koriste za stanovanje i otvaranje svojevrsnih društvenih centara okarakteriziranih potpunom autonomijom.⁶⁸

Nama blizak primjer prakse ovakvog načina zaposjedanja građevina i njihova pretvaranja u prostore autonomnih kulturnih centara jest Autonomni kulturni centar Metelkova u Ljubljani. Prostor bivše vojarne skvotiran je 1993. godine, a danas je jedno od najprepoznatljivijih nezavisnih kulturnih centara u Europi. Vojne barake na adresi Metelkova 3 izgrađene su 1911. godine, a početkom devedesetih godina napuštene su. Veličina prostora, podjela na čak šest zgrada kao i lokacija u centru grada odmah je privukla nove ideje za revitalizaciju prostora koje su bile u suprotnosti s kapitalističkim načelima obnove i izgradnje. U *Guardianovom* članku o Autonomnom kulturnom centru Metelkova povjesničar umjetnosti Janez Premk navodi da je stotine umjetnika i aktivista organiziranjem peticije 1991. godine pokušalo ukazati na mogućnost iskoristivosti prostora napuštenih vojnih baraka u vidu njihova preoblikovanja u autonomnu kulturnu zonu.⁶⁹ Pokretači peticije nisu naišli na odobrenje vladajućih za pokretanje takvog projekta, kojima je na tom mjestu u interesu bilo izgraditi komercijalnu zgradu. Ipak, dvije godine nakon provedbe peticije, provedeno je skvotiranje prostora koji i danas djeluje kao centar nezavisne kulturne proizvodnje u Ljubljani.⁷⁰ Kao dom brojnih neprofitnih inicijativa iz područja nezavisne kulture, umjetnosti, zaštite ljudskih prava i slično, Metelkova sadrži različite klubove, info centar, studijske prostore za umjetnike, galerije, urede, mjesta za spavanje i druge potrebne prostore što uvelike podsjeća na AKC Medika. Iako je slučaj Metelkove usporediv s pričom oko pokretanja Autonomnog kulturnog centra Medika, Ljubljana je znatno brže prihvatila ideju postojanja ovakvog tipa prostora te važnost koju AKC Metelkova predstavlja za sam grad.

U slučaju Medike radi se o organizaciji koja je okupljala brojne umjetnike i aktiviste u Zagrebu i pritom godinama djelovala bez stalnog prostora. Iako su akteri Udruge aktivno doprinosili stvaranju kulturnih sadržaja te su oko sebe okupili mnoštvo pojedinaca koji su podupirali njihov rad, gradske vlasti nisu djelovale u smjeru osiguravanja adekvatnog prostora za provedbu daljnjih aktivnosti. Aktivnosti i programi ovog nomada zagrebačke nezavisne kulturne scene u razdoblju od 1997. do 2007. provodile su se na različitim mjestima u gradu poput parkova, ulica, trgova i napuštenih građevina. Jedini naizgled uspješan primjer vezan uz dodjelu prostora akterima

⁶⁸ Isto, str. 5.

⁶⁹ Ajit Niranjani: *How an abandoned barracks in Ljubljana became Europe's most successful urban squat*. Mrežna stranica *The Guardian* (24. srpanj 2015.), <https://www.theguardian.com/cities/2015/jul/24/metelkova-ljubljana-abandoned-barracks-europe-squat> (pregledano 15. lipnja 2019.)

⁷⁰ Isto.

nezavisne kulturne scene u Zagrebu bila je dodjela dijela prostora nekadašnje Tvornice Jedinstvo URK-u (Udruženje za razvoj kulture) i Attack-u. Tvornica Jedinstvo svoje je pogone imala na području Trnja i Jankomira. Godine 1949. na Jankomiru je otvorena Omladinska tvornica Jedinstvo, a potom osnovan Institut za procesnu tehniku na Trnjanskom nasipu bb gdje danas djeluje Močvara.⁷¹ Još 1990. godine Tvornica Jedinstvo zapošljavala je u navedenim prostorima oko 1700 radnika no ista ubrzo odlazi u stečaj nakon čega radnici kreću u štrajk radom koji je rezultirao osnivanjem tvrtke Jedinstvo Novo.⁷² Godine 1997. Grad Zagreb kupio je od Jedinstva zemljište na Trnjanskom nasipu, a već je sljedeće godine prostor bivšeg Instituta dao na upravljanje Gradskom uredu za kulturu.⁷³ Tadašnji pročelnik Ureda Mladen Čutura najavio je pokretanje svojevrsnog centra alternativne kulture na tom mjestu te izjavio da bi, nakon renovacije, prostor trebao sadržavati veliku glazbenu dvoranu, plesni podij, prostor za kazališne izvedbe, disko u podrumu, restoran te urede na gornjem katu.⁷⁴

U skladu s navedenom idejom, čitav kompleks dodijeljen je prvotno na korištenje kazališnoj skupini KUFER no budući da Grad nije krenuo u obnovu kompleksa, pokazalo se da taj potez i nije bio najuspješniji.⁷⁵ S obzirom da je URK-u u to vrijeme istekao najam prostora u Runjaninovoj ulici, Grad im je prepustio malu dvoranu te se već sljedeće, 2000. godine, otvorila Močvara.⁷⁶ Godine 1999. i Attack je bio bez prostora pa su članovi Udruge organizirali akciju *Juriš na Jedinstvo* nakon koje su im dodijeljene podrumske prostorije.⁷⁷ Grad je tada obećao da će pokrivati plaćanje režija no o uređenju prostora nije bilo govora.⁷⁸ Ovakav dogovor naizgled se možda i činio u redu no ukoliko uzmemo u obzir da u prostoru nije bilo grijanja, ventilacije, vode kao ni toaleta⁷⁹, postaje jasno da predstavnici gradskih vlasti ni ovaj put nisu imali namjeru riješiti problem nedostatka adekvatnog prostora za provedbu aktivnosti Udruge. Budući da Attack ponovno ostaje bez prostora 2004. godine kada odlučuje napustiti Jedinstvo, jedini logičan izlaz iz situacije u kojoj Grad nakon sedam godina djelovanja ne želi riješiti problem ovog važnog aktera kulturne scene, jesu ilegalna zaposjedanja napuštenih prostora poput bivših tvornica prepuštenih sustavnom propadanju.

⁷¹ Močvara i priča o URK-u, (ur.) Kornel Šeper, Zagreb: Udruženje za razvoj kulture URK, 2018., str. 406.

⁷² *Kako su radnici uništavali industriju: Radnici na front, fabrike na bubanj*. Mrežna stranica Lupiga (16. siječnja 2014.), <https://lupiga.com/vijesti/pogledajte-kako-su-unistavali-industriju-radnici-na-front-fabrike-na-bubanj> (pregledano 28. kolovoza 2019.)

⁷³ Šeper: *Močvara i priča o URK-u*, str. 407.

⁷⁴ Isto, str. 407.

⁷⁵ Isto, str. 408.

⁷⁶ Isto, str. 408.

⁷⁷ Isto str. 408.

⁷⁸ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 134.

⁷⁹ Isto, str. 134.

Suvremena načela planiranja grada nalažu primjenu interdisciplinarnog pristupa koji bi omogućio najpravedniju raspodjelu prava na korištenje gradskog zemljišta.⁸⁰ Takav bi pristup stoga prilikom prenamjene gradskih zemljišta trebao uzeo u obzir sve klase i pojedince⁸¹ sa specifičnim interesima. Članovi udruge Attack u suradnji s ostalim inicijativama i organizacijama sličnih ciljeva pokušali su u nekoliko navrata upravo skvotiranjem osigurati svoje pravo na prostor u vlastitom gradu. Neki od pokušaja sežu još u devedesete i neuspjelo skvotiranje Kuglane. Bivša Kuglana nalazila se iza Autobusnog kolodvora, a pripadala je tvornici Gredelj čiji su vlasnici, saznajući za skvotere, napravili rupe u zidovima i time onemogućili daljnje korištenje prostora pripadnicima Zagrebačkog anarhističkog pokreta. Iako je akcija završila neuspješno te nije ostvarena ideja formiranja socijalno-kulturnog centra, Marko Strpić navodi da je upravo ovaj događaj bio odskočna daska za niz sličnih inicijativa iz kojih se na kraju izrodila i Medika.⁸² Slična se situacija odvila i s prostorom Taxi-remonta⁸³ kojeg su neko vrijeme koristili pripadnici skateboarding i punk subkulture za provedbu svojih programa.

Konačno, nakon izlaska iz prostora Jedinstva 2004. godine Attack je odlučuje riješiti ovaj golemi problem nedostatka prostora za djelovanje i to formalnim udruživanjem s već prepoznatim akterima nezavisne kulturne scene. U okviru manifestacije *Operacija: grad 2005.* izvršeno je skvotiranje napuštene tvornice Badel u Zvonimirovoj ulici gdje je organizirana *Attackova destilerija kulture*. Budući da niti ovaj događaj nije rezultirao rješavanjem problema, 2007. organizirana je akcija zauzimanja Lapidarija u Habledićevoj ulici na Gornjem gradu. Bila je to posljednja akcija prije ulaska u nekadašnju Tvornicu lijekova Medika koja je i danas dom ne samo udruzi Attack već i svima koji institucionalne oblike kulturnih sadržaja ne vide kao jedini oblik uživanja umjetnosti i kulture.

3. Autonomni kulturni centar Medika

⁸⁰ Jana Šarinić, Ognjen Čaldarović: *Suvremena sociologija grada. Od "nove urbane sociologije" prema "sociologiji urbanog"*. Zagreb: Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, 2015., str. 212.

⁸¹ Lefebvre: "Izostaviti iz urbanoga grupe, klase, pojedince, to je i isključivanje civilizacije, ako ne i društva." Vidi u: Šarinić, Čaldarović: *Suvremena sociologija grada*, str. 207.

⁸² Vidi u: Marko Strpić: *Prvo skvotiranje u Zagrebu* (11. svibanj 2010.), mrežna stranica Kulturpunkt.hr <https://www.kulturpunkt.hr/content/prvo-skvotiranje-u-zagrebu-0> (pregledano: 30. kolovoza 2019.)

⁸³ Adresa nekadašnjeg Taxi-remonta: Andrije Žaje bb, Zagreb

Sustavno zanemarivanje zahtjeva Saveza za centar za nezavisnu kulturu i mlade⁸⁴ osnovanog 2003. godine s ciljem rješavanja problema nedostatka prostora za djelovanje, kulminiralo je provedbom spomenute manifestacije *Operacija grad*⁸⁵ 2005. godine u bivšoj tvornici Badel gdje su predstavljene aktivnosti udruge Attack. Cilj manifestacije bio je ukazati na potrebu razvoja strukturiranog dijaloga između aktera nezavisne kulturne scene i Grada te naglasiti problem nedostatka prostora za djelovanje.

Nakon neuspjelih pokušaja zauzimanja nekadašnjeg Lapidarija i gotovo pet godina djelovanja bez vlastitog prostora, udruga Attack 2007. godine ilegalno ulazi u napuštenu Tvornicu lijekova Medika. Tim povodom, Attack-ovci su organizirali veliki *party* na tri floora čiji je cilj bio, prema riječima Sanjice Burlović, okupiti što veći broj aktera nezavisne glazbene scene.⁸⁶ Iako je cjelokupni događaj prekinuo veliki kordon policije zaprijetivši im oduzimanjem imovine, djelovanje Udruge u prostoru Medike legalizirano je krajem 2008. godine kada je potpisan ugovor s Gradom.⁸⁷ Trajanje Ugovora određeno je početkom gradnje Kongresnog centra Zagreb. Attack se pritom obvezao pokriti troškove održavanja prostora, a ugovoreno je i plaćanje mjesečnog najma Gradu u iznosu od 4.106,07 kn.⁸⁸ Budući da se radi o neprofitnoj organizaciji već je samo određivanje najamnine veliki problem za njene voditelje posebno iz razloga što je u opremanje i uređivanje prostora bilo potrebno uložiti veliku količinu financijskih sredstava o čemu svjedoči i sama povijest zgrade. Naime, još je 1922. godine iz laboratorija ljekarnika Straussa i Hafnera utemeljeno društvo za proizvodnju kemijsko - farmaceutskih preparata te prodaju droga i kemikalija.⁸⁹ Društvo od 1928. djeluje u Jukićevoj ulici 12 što je prostor današnjeg Autonomnog kulturnog centra Medika.⁹⁰ Godine 2001. tvrtka seli u Caprašku ulicu 1 nakon čega je prostor pripao Sektoru za upravljanje imovinom Grada koji ima ovlasti davanja gradskih prostora u zakup ili na privremeno korištenje.⁹¹ Ulaskom udruge Attack u prostor nekadašnje Tvornice lijekova promijenjena je i njena adresa budući da je ulaz premješten iz Jukićeve u Pierottijevu ulicu broj

⁸⁴ Savez se sastojao od klubova Močvara, Attack, MaMa te dvije nacionalne mreže - MMH i Savez udruge Klubtura. Danas nosi naziv *Savez udruge Operacija grad* te upravlja zagrebačkim Centrom za nezavisnu kulturu i mlade. Vidi u: Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 237.

⁸⁵ Akcije *Operacija grad* održavaju se sve do 2010. godine kada se u prostoru Medike provodi tribina na temu "otvoreni prostori". Vidi u: Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 237.

⁸⁶ Isto, str. 241.

⁸⁷ Isto, str. 241.

⁸⁸ Isto, str. 243.

⁸⁹ Vidi: Mrežna stranica Medika: <http://www.medika.hr/hr/medika/povijest/> (pregledano 31. kolovoza)

⁹⁰ Isto.

⁹¹ Vukušić: *Alternativna kultura*, str. 22.

11.⁹² Godine 2008. započeo je tako proces obnove i revitalizacije prostora novčanim ulaganjima i nesebičnim radom članova Udruge i ostalih inicijativa koji su prostor površine par tisuća kvadratnih metara prilagodili svojim potrebama.

Prostor nekadašnje Tvornice lijekova Medika u centru Zagreba i danas je u vlasništvu je Grada. Njeni stanari još uvijek plaćaju najam te ulažu vlastita sredstva u obnovu, a njihova je sudbina pritom neizvjesna te ovisi o pojavi prilike za neko bolje, kapitalističko ulaganje. Zasad je međutim Medika dom brojnih organizacija i inicijativa koje su godinama zanemarivanu građevinu prilagodile svojim potrebama i na taj način stvorile javni prostor kulturno-umjetničkog karaktera. Osim toga, unutar Medike postoje i za javnost zatvoreni prostori na gornjem katu koje vezemo uz koncept prethodno objašnjenog skvotiranja. No, za ovaj je rad ipak relevantniji ostatak Medike koji funkcionira prema načelima autonomnog kulturnog centra, a koji obuhvaća cjelokupni prizemni dio kompleksa uz dodatak Galerije Siva te Gray Room-a na katu.

3.1. Medika kao spoj ideja Hakima Beya i Andyja Warhola

Budući da udruga Attack još od svog osnutka teži stvaranju prostora autonomnog kulturnog stvaralaštva, važno je spomenuti koja su to načela i ideje prema kojima su akteri Udruge zamišljali djelovanje takvog centra, a na kojima se danas temelji rad Autonomnog kulturnog centra Medika. Kako saznajemo iz teksta Jere Kuzmanića⁹³, ideja Autonomne tvornice kulture začeta je na teoriji o Privremenim autonomnim zonama Hakima Beya te upotpunjena konceptom rada Warholove Tvornice.

Hakim Bey anarhistički je teoretičar koji o Privremenim autonomnim zonama (TAZ - Temporary Autonomous Zone) govori kao o konceptu idealnom za ostvarivanje "*anarhističkog sna*" o *slobodnoj kulturi*⁹⁴. Naime, Bey govori o društvu koje neprestano traži svoj prostor, bilo to u geografskom, socijalnom, kulturnom ili imaginacijskom smislu, a koji ima potencijal da preraste u slobodne, autonomne zone za privremeni život i kreativno stvaralaštvo.⁹⁵ Hakim Bey TAZ vidi kao idealan način za prikriivanje rada organizacija koje ne žele biti dio sveobuhvatnog društvenog

⁹² Isto, str. 22.

⁹³ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 237.

⁹⁴ Hakim Bey: *Privremene autonomne zone i drugi tekstovi* (ur.) Katarina Peović Vuković, Zagreb: Jesenski i Turk, 2003., str. 18.

⁹⁵ Isto, str. 20.

uređenja već žele prostor potpune slobode u kojem se mogu kreativno izražavati. Ostvarenjem tog prostora i njegovim otvaranjem za javnost, članovi TAZ-a djeluju na podizanje svijesti o negativnim, kapitalističkim i konzumerističkim, aspektima šireg društvenog okruženja. Pritom se poseban fokus stavlja upravo na umjetničku proizvodnju unutar prostora TAZ-a. S obzirom na dosad iznesenu problematiku vezanu uz Autonomni kulturni centar Medika, vidljiva je jasna veza između ideje TAZ-a i vizije djelovanja inicijativa unutar prostora Medike te samu udrugu Attack. Ono što će još prisnije spojiti koncept djelovanja privremenih autonomnih zona i Medike jest aktivistički pristup, otvoreno članstvo te vizija umjetnosti koja se treba odvojiti od konvencionalnih načela i praksi.

U kontekstu Medike kao TAZ-a, valja spomenuti još nekoliko aspekata djelovanja udruge Attack i drugih organizacija u prostoru nekadašnje tvornice lijekova. Članovi udruge Attack godinama su promovirali načela autonomnog kreativnog stvaralaštva na način da su predstavljali i podupirali nezastupljene, mlade umjetnike i nepopularne umjetničke prakse, utjecali na promjene u kulturnom i društvenom aspektu te su bili otvoreni za sve koji imali ideje o organizaciji sadržaja u području nezavisne kulture i pritom bili spremni djelovati prema načelima neprofitnih organizacija. Iako TAZ podrazumijeva dokidanje veza između države i autonomne zone, korisnici Medike udružili su se u inicijative prepoznate na razini države i zakonodavstva kako ostvarili zajedničku viziju stvaranja prostora koji će dopuštati potpunu slobodu kreativnog stvaralaštva za članove inicijativa, ali i za svu zainteresiranu javnost. U slučaju Medike u tom kontekstu razlikujemo aktere koji prihvaćaju načela djelovanja nevladinih organizacija i financiraju se na temelju projekata te one koji smatraju da se politikom i administracijom ne treba baviti pa promoviraju samoodrživost i DIY principe djelovanja.⁹⁶ Ovi potonji idejno su bliži konceptu TAZ-a, no izgleda da ona druga struja, koja je prepoznata u području nezavisne kulturne scene, znatno više odgovara ostvarenju ideje privremene autonomne zone. Razlog tomu je što upravo zahvaljujući definiranju područja nezavisne kulture unutar kulturnih politika, organizacije poput Attack-a službeno mogu biti vidljive organima vlasti i putem njih se financirati, no i dalje ostati potpuno autonomne. Iako dodjelom sredstava od strane lokalnih samouprava ili državnih institucija one moraju opravdati potrošena sredstva, nitko ih ne obvezuje (ukoliko su im sredstva dodijeljena) da predviđene sadržaje prilagode konvencionalnim načinima kulturne proizvodnje koji pogoduju konzumerističkom shvaćanju umjetnosti i kulture već im dopuštaju potpunu slobodu izbora i načina provedbe sadržaja kojeg su predvidjeli.

⁹⁶ DIY - kratica za *Do It Yourself* poetiku karakterističnu za djelovanje neprofitnih, *underground* zajednica.

Također, bitan aspekt TAZ-a jest njegova privremenost. Upravo će privremenost utjecati na ostvarivanje snažne veze između svih aktera koji koriste prostor Medike jer, kako i sami govore: *Prostor je artikulacija naših interesa, ali je u određenoj mjeri i nužnost za odvijanje naših aktivnosti*⁹⁷. Naime, unutar Medike, mnogim je organizacijama i inicijativama dodijeljen dio prostora na korištenje ili isključivo za potrebe produkcije ili pak za produkciju i prezentaciju istovremeno.⁹⁸ Također, postoje prostori koji su povremeno otvoreni kao i oni koji su namijenjeni za provedbu javnog programa⁹⁹ poput Kluba Attack, Gray Room-a, Surogata (nekadašnjeg Chakka's Room-a), Mikra i slično. Unatoč tome što nisu svi kolektivi aktivno uključeni u funkcioniranje Medike, svima je prostor primarni interes. Stoga, ukoliko postoji neki problem oko prostora koji je važan faktor za djelovanje svih organizacija, njihovi će akteri zanemariti eventualne nesuglasice i zajednički djelovati prema rješavanju tog problema. Istovremeno, svi su svjesni da u svakom trenutku mogu ostati bez prostora no isto su tako uvjereni da će Autonomni kulturni centar, ukoliko i dođe do zatvaranja na ovom mjestu, vrlo brzo niknuti na nekom drugom adekvatnom prostoru - sa ili bez podrške vladajućih.

Vodeći se idejom da "umjetnik nije posebna vrsta osobe, već je svaka osoba posebna vrsta umjetnika" te činjenicom da je umjetnost u Svijetu Umjetnosti postala roba, Hakim Bey jedini spas vidi u oživljavanju kreativnog stvaralaštva te koncepta umjetnosti kao igre. Stoga, iako je članstvo u TAZ-u otvoreno, svaka osoba koja je njegov dio ima obvezu na neki način doprinosti kolektivu i to najčešće posredstvom umjetnosti. Budući da se radi o prostoru nezavisne kulturne scene kojeg vodi udruga Attack, organizacija s bogatom povijesti aktivističkog djelovanja, prikladna je paralela s mišlju Josepha Beuysa koji smatra da umjetnost od umjetnika zahtijeva ostvarenje sinteze sa svim silama kojima oni raspolažu.¹⁰⁰ Beuys umjetnost vidi kao *jedinu evolucijsku snagu* što bi značilo da se *odnosi mogu mijenjati samo na temelju čovjekove kreativnosti*.¹⁰¹ Upravo u tom kontekstu Beuys razvija ideju društvenih skulptura koja podrazumijeva *zajedničko djelovanje svih sila s ciljem promjene* te se, poput nezavisne kulture, prvotno stvara u mišljenju i jeziku.¹⁰² Takav način razmišljanja o umjetnosti predstavlja *prošireno poimanje umjetnosti*¹⁰³ na kojoj se temelji i

⁹⁷ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 237.

⁹⁸ Isto, str. 249.

⁹⁹ Isto, str. 249.

¹⁰⁰ *Dossier Beuys*, (ur.) Ješa Denegri, Zagreb: DAF, 2003.

¹⁰¹ Isto, str. 239.

¹⁰² Isto, str. 239.

¹⁰³ Isto, str. 240.

umjetnička praksa Beuysovog suvremenika Andyja Warhola.¹⁰⁴ Za razliku od Beuysa koji se više fokusira na društveno angažiranu umjetnost, Warholova se filozofija temelji na prihvaćanju novih trendova i pretvaranja umjetnosti u umjetničku scenu.¹⁰⁵ Pritom Warhol stvara po načelima *artificijelnosti života* te osniva Tvornicu gdje okuplja kolektiv koji neprestano stvara umjetničke i komercijalne proizvode.¹⁰⁶ Prema tome, može se zaključiti da su oba umjetnika na sebi svojstven način spojili život i umjetnost¹⁰⁷ što se događa i u Autonomnoj tvornici kulture Medika.

Sličnosti s konceptom TAZ-a vidljiva je i u festivalskoj ponudi Medike za koju Hakim Bey smatra da učvršćuje položaj TAZ-a te igra važnu ulogu u prezentaciji programa privremenih autonomnih zona široj javnosti. Festivalski aspekt rada Medike bit će stoga predstavljen u nastavku.

3.2. Program

Kao što je već spomenuto, u prostoru Medike postoje različite inicijative koje imaju svoje privatne prostore ili prostorno uopće nisu vezane uz Mediku, ali koriste javne prostore Medike za potrebe provedbe vlastitih programa. Već u prvim mjesecima rada udruge formiraju se timovi. Neki od njih su: ured, šank, newsletter, infoshop, kazališni tim, art tim, tehnički tim, radio tim, tim za javna događanja na otvorenom, koncerti, zelena kuća Attack, filmski tim, grupa za uređenje prostora, web tim, video tim, žonglerski tim te mnogi drugi povremeni timovi.¹⁰⁸ Prema toj podjeli udruga Attack djeluje i danas što se, osim u organizacijskoj i prostornoj strukturi, očituje i u ponudi raznolikih programa nezavisne kulturne scene koji odgovaraju karakteristikama pojedinih timova.

3.2.1. FAKI - Festival alternativnog kazališnog izričaja

Kada se govori o umjetničkim tendencijama unutar udruge Attack i prostora Autonomnog kulturnog centra Medika važno je spomenuti aktivnosti usmjerene na povećanje vidljivosti autora i kolektiva vezanih uz alternativnu kazališnu scenu. U samim počecima djelovanja Udruge vidljive su tako pojedine ulične akcije u vidu performansa sa svojevrsnom aktivističkom i političkom pozadinom o kojima je riječi bilo u poglavlju o Attack-u devedesetih. Ulični performansi su prema riječima Igora Mirkovića pridonijeli tome da se ulica prestane shvaćati *pukom betonskom*

¹⁰⁴ Isto, str. 218.

¹⁰⁵ Isto, str. 220.

¹⁰⁶ Isto, str. 220.

¹⁰⁷ Isto, str. 222.

¹⁰⁸ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 40.

stazom.¹⁰⁹ Međutim, zamjetan je bio nedostatak prostora za prezentaciju kazališnih aktera koji nisu bili vidljivi na zagrebačkoj kazališnoj sceni pa čak ni u prostorima poput Studentskog centra.

Slika 2. FAKI, vizual

Izvor: Attack.hr

Još u vrijeme početne faze djelovanja udruge Attack pokrenuta je tako ideja o Festivalu alternativnog kazališnog izričaja - FAKI. Glavna motivacija za pokretanje festivala 1998. godine bila je činjenica da su svi tadašnji festivali alternativnog kazališta bili profitabilni festivali koji stoga nisu imali za cilj nesebično predstavljanje nezastupljenih kazališnih grupa već su ipak svoj izbor temeljili na “isplativosti”.¹¹⁰ U prvoj godini od osnutka organizacije, voditelji festivala FAKI dobili su potporu nekih važnih aktera scene tog vremena poput primjerice Tomislava Gotovca, Schmrtz teatra, Gromky teatra iz Ljubljane i drugih. Važno je pritom istaknuti Schmrtz teatar voditelja Marija Kovača čiji su članovi djelovali i prije osnutka FAKI-ja i udruge Attack te su inspirirali mnoge mladenačke kolektive na uključivanje u svojevrсни aktivizam koristeći se alatima performativnih umjetnosti. Mnogi od spomenutih kolektiva bili su feministički poput prvog ženskog punk benda Schizoid Wikler’s, kolektiva Ultraviolet, Not Your Bitch, Theatre des femmes i drugih.¹¹¹

Čitava ta energija koja se okuplila oko Schmrtza - a mnogo nas je sudjelovalo u radu antiratnih i zelenih nevladinih organizacija - kasnije se razvila jednim dijelom u Attack! i neke druge energije koje i danas funkcioniraju. Tada je ta energija dolazila iz otpora prema onome što su nam nametali

¹⁰⁹ Marjanić, *Kronotop hrvatskog performansa*, str. 222.

¹¹⁰ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 55.

¹¹¹ Marjanić, *Kronotop hrvatskog performansa*, str. 588.

*mediji i tadašnja vlast kao neke ideale ponašanja. Naš prosjek godina bio je oko 18 (...) i u jednom trenutku, koristeći terminologiju suvremene performativne umjetnosti, uzeli smo performans kao možda i najjači izraz svega onog što smo željeli reći.*¹¹²

Ulaskom Attack-a u prostore nekadašnje Tvornice lijekova Medika, FAKI je konačno dobio stalno mjesto provedbe programa. Festival alternativnog kazališnog izričaja kroz godine se profilirao u festival alternativnog, uličnog, *off* i *low budget* teatra. Uz predstavljanje drugačijeg tipa kazališta, u sklopu festivala održavaju se različite radionice, video projekcije i okrugli stolovi, a postojala je i želja za fanzinom koji bi pratio zbivanja na alternativnoj i underground sceni.¹¹³ Svrha je festivala, kako ističu organizatori, okupljanje za osvajanje javnog prostora alternativnim sadržajem te povezivanje različitih marginalnih skupina radi razmjena ideja i stilova¹¹⁴ dok je sadržajna poveznica *subverzija koja šokira, upozorava ili naprosto komentira dominantnu kulturu kazališnim jezikom.*¹¹⁵ Iako je Festival prvenstveno usmjeren na marginalizirane kazališne skupine, bitno je napomenuti da se pritom ne radi o trećerazrednim predstavama već, prema riječima organizatora, FAKI predstavlja ligu “kazališnih ekstremnih sportova”.¹¹⁶

Godine 2019. proveden je 22. FAKI koji je kroz ukupno pet dana programa predstavio kazališne izvedbe mnogih nezavisnih autora nacionalne i međunarodne scene te nekoliko diskusija i okruglih stolova na temu utjecaja bioloških i socijalnih nejednakosti na izvedbene umjetnosti.¹¹⁷ Mišlju da je nejednakost presudan problem globalnog društva i aktivnim utjecajem na promjenu na lokalnoj razini, FAKI ne samo da dokazuje da je značajan program na kulturnoj sceni već je i bitan akter u otvaranju novih vidika u kontekstu spoja umjetnosti i aktivizma. 22. FAKI ponudio je mogućnost prijave na sudjelovanje u programu festivala s naglaskom na već spomenutu temu nejednakosti i njene refleksije na umjetnost. Odabranim prijaviteljima, voditelji FAKI-ja osigurali su promociju, tehničku podršku, prostor za probe, sufinanciranje putnih troškova, ali i smještaj u okviru prostora AKC Medika. Na taj se način otvaraju prostori za prezentaciju rada nezavisnih umjetnika. Program je u 2019. financijski podržan sredstvima Ministarstva kulture Republike Hrvatske, Grada

¹¹² Isto, str. 267.

¹¹³ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 55.

¹¹⁴ *Festival alternativnog kazališnog izričaja od 19 do 24 svibnja*. Mrežna stranica Gorila.hr. https://gorila.jutarnji.hr/vijestigorila/gorila_vijesti/zagreb/kultura/festival_alternativnog_kazalista_od_19_do_24_svibnja/ (pregledano 15. lipnja 2019.)

¹¹⁵ Marjanić, *Kronotop hrvatskog performansa*, str. 313.

¹¹⁶ Isto, str. 316.

¹¹⁷ *Festival alternativnog kazališnog izričaja - FAKI 22*. Mrežna stranica Attack!, <https://attack.hr/faki22/> (pregledano 15. lipnja 2019.)

Zagreba, Zaklade "Kultura Nova" i Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva. Ipak, radi se o prilično malim svotama potrebnima za ostvarenje Festivala, a o čemu dobro svjedoči izjava Gorana Borojevića: *Cijeli festival košta manje od nekog državno financiranog toplog predjela. Nezavisna kultura, za razliku od trbušastih čičica u preuskim i znojnim odijelima, zaista teži tome da bude tu za narod, barem za onaj najmanje zastupljeni komadić društva i to je simbioza, a ne paraziritanje.*¹¹⁸

3.2.2. FADE IN i video tim

U okviru Attack-a od 1999. godine djelovao je video tim koji je iznjedrio projekt video centra. Koncept video centra temeljio se na aktivističkim načelima budući da je Centar trebao snimati i montirati video materijale akcija nevladinih organizacija s ciljem povećanja njihove vidljivosti u medijima.¹¹⁹ Video centar se pod nazivom Fade in - Fantastično dobra institucija, odvaja od Attack-a 2000. godine. Od 2002. do 2012. godine aktivisti okupljeni oko Fade In-a snimili su 133 dokumentarna filma za serijal DIREKT koji se u tom razdoblju emitirao na HTV-u, a neki od filmova nagrađivani su na Danima hrvatskog filma te na Zagrebdox-u.¹²⁰ Svi su filmovi bili vezani uz "marginalne teme" koje se tiču civilnog sektora, građanskih sloboda, rodne ravnopravnosti, aktivizma, intimnih priča o ljubavi, duhovnosti i slično u čemu se prepoznaju početke same Institucije vezane uz djelovanje u udruzi Attack koja je njegovala upravo takve teme.¹²¹

Budući da je FADE IN napustio Attack, potrebno je bilo osmisliti novi projekt koji će olakšati i poduprijeti djelovanje nezavisne filmske scene u Zagrebu. Pokrenut je stoga 2009. godine Filmski studio Medika koji djeluje i danas, a predstavlja prostor za snimanja, montažu, projekcije, probe, izvedbe različitih predstava te okupljanja aktera aktivnih u području nezavisnih audio-vizualnih djelatnosti.¹²² Josip Visković navodi da je dugoročni cilj postojanja studija ostvariti *vremensko-prostorni kontinuum* koji bi omogućio mladim ljudima rad na snimanju vlastitih radova bez brige

¹¹⁸ Marjanić, *Kronotop hrvatskog performansa*, str. 317.

¹¹⁹ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 87.

¹²⁰ *Leksikon radija i televizije: Direkt*. Mrežna stranica Hrvatska radiotelevizija. <https://obljetnica.hrt.hr/leksikon/d/direkt/> (pregledano 30. kolovoza 2019.)

¹²¹ Isto.

¹²² *Filmski studio Medika*. Mrežna stranica Attack!, <https://attack.hr/filmski-studio/> (pregledano 30. kolovoza 2019.)

o najmu i kupnji opreme, a od 2011. Filmski studio Medika počinje i s eksperimentima na području animiranog filma.¹²³

3.2.3. OHOHO festival ulične umjetnosti i stripa

Izgled svojih zidova Medika mijenja uglavnom pri održavanju OHOHO festivala. Festival je to ulične umjetnosti i stripa koji se na godišnjoj bazi provodi u prostoru Medike u organizaciji udruge Attack. Festival ugošćuje mnoge etablirane umjetnike uz uvjet da stvaraju svojevrsnu “underground” umjetnost, ali istovremeno otvara izlagački prostor neafirmiranim akterima te na taj način igra veliku ulogu u promoviranju kako etabliranih umjetnika, tako i onih koji nisu zastupljeni u izvještajima struke o događanjima na kulturnoj sceni. OHOHO festival u praksi jest i bitan čimbenik umrežavanja različitih umjetnika i kolektiva vezanih uz nezavisnu kulturnu scenu. Program festivala provodi se od 2012. godine, a neki od *street art* umjetnika koji su u tom vremenu sudjelovali u oslikavanju prostora Medike jesu Lonac (Zagreb), OKO (Zagreb), Iva Milaković (Pula), Filip Pilj, Stipan Tadić, graffiti kolektiv 1170 (Ljubljana), Avet (Banja Luka), kolektiv Artuditu (Zagreb), Smelly Feet (Zagreb) i mnogi drugi. Također, u sklopu festivala nude se i razne radionice vezane uz DIY principe stvaranja koje su besplatne i namijenjene široj populaciji. Prema riječima organizatora, OHOHO festival svojim posjetiteljima nudi sveobuhvatni uvid u *nezavisne umjetničke forme murala i stripa*.

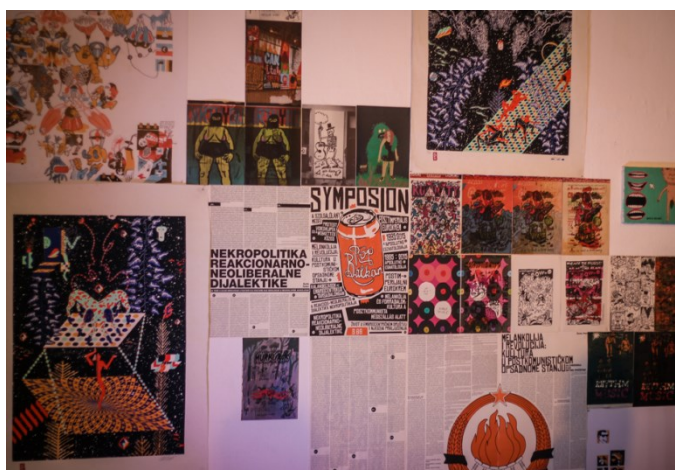

Slika 3. Plakat OHOHO festivala 2019. godine

Izvor: Attack.hr

¹²³ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 259.

OHOHO festival 2019. godine objedinio je nekoliko osnovnih aktivnosti koje čine bit i svrhu provedbe ovog programa. Festival je prigodno otvoren izložbom ilustracija i stripa u prostoru Galerije Siva¹²⁴ u kompleksu Medike na kojoj su izlagali Ivana Armanini i FEMICOMIX, Ivan Oštarčević, Mihaela Erceg, Lucija Mitar te Symposion. U Galeriji Siva organiziran je tom prigodom *Comic Jam Session* zamišljen kao otvoren događaj u kojem grupa strip crtača radi na stvaranju zajedničkog stripa, a predstavljena je i *Majdanska Garaža #2* - strip fanzin posvećen splitskoj i solinskoj strip sceni o kojem su pričali Vinko Barić, jedan od njegovih urednika, te Miro Župa, veliko ime na zagrebačkoj nezavisnoj sceni. Kako bi upotpunili sadržaj vezan uz već pomalo zaboravljene fanzine, organizatori su tijekom završnih dana provedbe festivala izrađivali festivalski fanzin i to na temu antifašizma. Cilj fanzina bio je dotaknuti se aktualnih tema poput kršenja ljudskih prava, migracija, beskućništva, političkog populizma i jačanja desne političke opcije.

Slika 4. Fotografija s izložbe OHOHO festivala, Galerija Siva, 2019.

Izvor: Subsite.hr

Osim Galerije Siva, OHOHO festival obuhvatio je i prostor nekadašnje Galerije Jogurt u kojoj je održana tribina na temu aktivizma u stripu što odgovara samoj temi festivala. Uz dosad navedeno,

¹²⁴ O Galeriji Siva bit će riječi u nastavku rada.

praktični i edukativni dio OHOHO festivala obilježila je i radionica otiskivanja tehnikom stirotska.¹²⁵

Kao najvidljiviji dio Festivala treba izdvojiti street art komponentu koja je i 2019. godine obuhvatila cijeli prostor Medike i to izradom murala koji čine novo lice samog prostora vjerojatno do provedbe sljedećeg OHOHO festivala. Zaslužni za stvaranje radova uvijek otvorenih za posjet šire javnosti bili su Tifani Rubi, Magna Mater, Ivan Oštarčević, Fernando Leon i mnogi drugi odabrani putem otvorenog javnog poziva za oslikavanje. Natječaj za oslikavanje u vremenu njegove provedbe kao i poziv na objavu kratkog stripa u okviru OHOHO fanzina, otkriva još jednu od važnih uloga festivala, a to je pronalaženje novih talenata i stvaranje prostora za kreativni izričaj i promociju budućih aktera nezavisne kulturne scene.

OHOHO 2019. financijski je podržan sredstvima Grada Zagreba, Zaklade Kultura nova te Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva. No, valja napomenuti da se Festival OHOHO zbog problema s financiranjem nije uspio provesti 2017. i 2018. godine. Opjevao je to i poznati dvojac Kali Fat Dub kojeg vežemo uz prostore Medike. *Raspada se zdravstvo kao Festival OHOHO* čuje se tako u pjesmi *Apokalipsa* što predstavlja diskretnu, ali snažnu kritiku društvenog uređenja gdje se implicira da država ne brine niti o zdravstvu niti o području nezavisne kulture.

3.2.4. Galerija Siva

Tendencije predstavljanja nekonvencionalnih likovnih umjetnika i umjetničkih kolektiva sežu još u početke djelovanja udruge Attack. Jedna od istaknutijih izložbi bila je postavljena u nekadašnjoj Tvornici igračaka Biserka¹²⁶ 1998. godine koja je u to vrijeme bila sjedište Udruge. U članku objavljenom u Arkzinu stoji da je ovo *rijetka tematska izložba koja ne proizlazi iz sustava povijesti umjetnosti nego iz života naprosto*¹²⁷ budući da je svojim nekonvencionalnim postavom ukazivala na problematiku društvenog uređenja, odnosa društva prema umjetnosti i industrijskoj baštini, a propitivala je i ustaljeni način shvaćanja umjetničkog djela. Početkom dvijetisućitih organizirana je u suradnji s nezavisnim umjetnikom Marijanom Crtalićem još jedna zanimljiva izložba u prostoru bivšeg diska Studentskog centra. Izložba naziva *Novi početak* obuhvatila je mlade autore

¹²⁵ Tehnika stirotska omogućuje gotovo besplatno otiskivanje sadržaja na naljepnice, majice i slično te je kao takva dobar alat za promocije *underground* sadržaja i likovnih radova.

¹²⁶ Nekadašnja Tvornica igračaka Biserka nalazila se na adresi Heinzlova 33, Zagreb.

¹²⁷ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 61.

kojima se nije pružala mogućnost izlaganja u institucionaliziranim prostorima dok je, sukladno tome, njen cilj bio ukazati na manjak ponude u kulturi.¹²⁸

Slika 5. Logotip Galerije Siva
Izvor: Attack.hr

Osnovana 2012. godine kao projekt udruge Attack, Galerija Siva danas je jedini urbani nezavisni prostor s kontinuiranim programom otvoren za sve umjetnike i kustose s radovima i idejama koji odudaraju od zahtjeva *mainstream* kulture i kao takvi ostaju nevidljivi široj publici. Iako je u novije vrijeme moguće svjedočiti preuzimanju koncepta promoviranja autora nezavisne kulturne scene u javnim institucijama poput kazališta ili manjih galerija, potrebno je naglasiti da su takve tendencije uglavnom pokrenute inicijativama pojedinaca, voditelja pojedine institucije.¹²⁹ Budući da takve inicijative utječu na poboljšanje položaja i vidljivost nezavisne kulture, Dea Vidović napominje da je potrebno razviti način na koji će se javne institucije i akteri nezavisne kulturne scene u budućnosti *povezati, koegzistirati i međusobno korigirati*.¹³⁰ No, uvjet za postizanje takvog okvira za djelovanje jest pokretanje dijaloga između dvije strane i otvaranje istog javnosti nakon čega bi se zaključci trebali koristiti za formiranje novih modela djelovanja u kulturi na nacionalnoj i lokalnim razinama.¹³¹ S obzirom na to da se promjene u kulturi događaju vrlo sporo, prostore i inicijative poput Galerije Siva treba itekako cijeniti budući da jedino one pružaju stalan uvid u umjetničku scenu koja nije toliko vidljiva likovnoj kritici, a istovremeno imaju učinka na promoviranje i afirmiranje pojedinih aktera nezavisne kulture. Sam je program Galerije danas prepoznat i financijski podržan od strane Ministarstva kulture republike Hrvatske, Grada Zagreba

¹²⁸ Isto, str. 131.

¹²⁹ Vidović: *Nezavisna kultura u Hrvatskoj*, str. 38.

¹³⁰ Isto, str. 39.

¹³¹ Isto, str. 39.

– Gradskog ureda za kulturu, obrazovanje i sport, Zaklade Kultura nova i Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva.

Do Galerije Siva iz dvorišta Medike vode uske stepenice te crni zidovi ponegdje ukrašeni grafitima i muralima. Bijeli prostor Galerije stoga je estetski u potpunom kontrastu s ostatkom kompleksa. No, u vrijeme održavanja izložbi nezavisne kulturne scene, radovi raznovrsnih autora savršeno se nadovezuju na umjetnički i *underground* karakter Medike. Iako su osnivanje Galerije Siva inicirali ulični i graffiti umjetnici okupljeni oko udruge Attack sama Galerija nikada nije bila programski ograničena. Ipak, kroz godine, važno mjesto u odabiru izlagača zauzimali su upravo pojedini graffiti i *street art* umjetnici predstavljeni samostalnim i kolektivnim izložbama.

Slika 6. : Prostor Galerije Siva u vrijeme održavanja Graffiti na gradele festivala

Izvor: Galerija Siva, facebook stranica

Godine 2016. u Medici je postavljena izložba radova umjetnika okupljenih oko organizacije Graffiti na gradele festivala koji se od 2011. godine održava na Bolu na Braču. Tom su prilikom posjetitelji imali priliku vidjeti radove nekih od sljedećih autora hrvatske *street art* scene: Artuditu kolektiv, CHEZ 186, MANE MEI, Vuk Oreb. Godinu dana kasnije, graffiti umjetnik CHEZ 186 imao je u Galeriji Siva samostalnu izložbu kojom je predstavljen njegov raznovrsni umjetnički izraz za koji je karakteristično apstraktno stvaralaštvo i eksperimentiranje.

Još jedan danas vrlo cijenjeni *street art* umjetnik predstavljen u sklopu samostalne izložbe 2019. godine naziva *Gerascophobia* poznat je javnosti pod pseudonimom Lonac. Mnogi njegovi radovi krasi zagrebačke zidove, a dobro je poznat i onaj koji je nekada stajao na vanjskom zidu bivše Tvornice lijekova Medika. Izložba *Gerascophobia* zauzima posebno mjesto u opusu ovog mladog umjetnika. Portretirajući sugrađane treće životne dobi, Lonac odstupa od uobičajenih tema ulične umjetnosti, ali i umjetnosti općenito.

Slika 7. Rad s izložbe *Gerascophobia*
Izvor: Lonac, blogspot

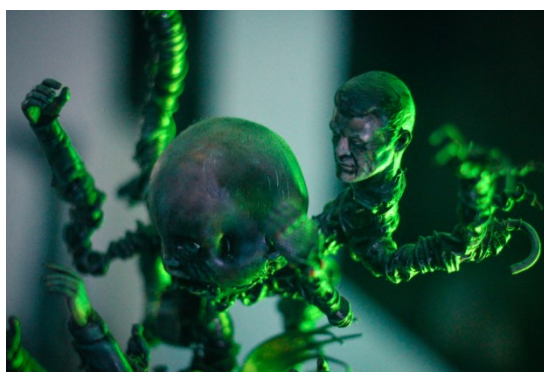

Slika 8. Rad s izložbe *Gerascophobia*, Galerija Siva
Izvor: Lonac, blogspot

Još jedna izložba održana 2019. godine posebno je zanimljiva. Davor Dundara svestrani je riječki umjetnik koji je u sklopu izložbe naziva *Šareni mrak* izložio u Galeriji Siva skulpture nastale prenamjenom industrijskog i organskog otpada u razdoblju od 1995. do 2017. godine. Izlošci su istovremeno očaravajući i originalni te s druge strane bizarni i mračni. Iako su nastali bez prethodnog promišljanja završnog produkta, navode posjetitelja da se nad njima zamisli. Dundarin interes za performans, koncept reciklaže i pretvaranja smeća u umjetničko djelo te samim time pomicanje granica umjetnosti na neki nas način može asociirati na teoriju društvenih skulptura Josepha Beuysa.

Slika 9. Rad s izložbe *Šareni mrak*, Galerija Siva
Izvor: Subsite.hr

Slika 10. Rad s izložbe *Šareni mrak*
Izvor: Subsite.hr

Pomicanje granica umjetnosti i šire shvaćanje pojma umjetničkog djela obilježja su i /fu:bar/expo- a koji se jednom godišnje provodi u prostoru Medike povodom održavanja Fu:bar festivala glitch umjetnosti.

Izložba *My Queens* otvorena je u Galeriji u sklopu provedbe manifestacije DRAGram umjetničkog kolektiva *House of Flamingo*. Ciklus fotografija Ines Kotarec izložen tim povodom prikazao je

povijest jedinog drag kolektiva u Hrvatskoj čime se nastojalo utjecati na osvještavanje publike o raznolikosti rodnih identiteta i praksi.¹³² Karakter izložbe stoga temelji se ne samo na prezentaciji rada Kolektiva i same umjetnice već se približava aktivističkom pristupu i starijim načelima djelovanja udruge Attack budući da nastoji podići vidljivost Drugih u društvenom kontekstu i ukazati na potrebu zaštite prava seksualnih manjina.

Slika 11. Fotografija s izložbe My Queens
Izvor: Mixer.hr

Slika 12. Fotografija s izložbe My Queens
Izvor: Mixer.hr

Kada govorimo usmjerenosti programa Medike prema likovnom aspektu umjetnosti važno je spomenuti pokretanje manifestacije Antisalon 2012. godine. Ovu reakciju na Salon mladih¹³³

¹³² *Vizualna povijest hrvatske drag scene na fotografijama Ines Kotarac*. Mrežna stranica *Mixer.hr* (26. listopada 2017.), <https://mixer.hr/vizualna-povijest-hrvatske-drag-scene-na-fotografijama-ines-kotarac/> (pregledano 28. kolovoza 2019.).

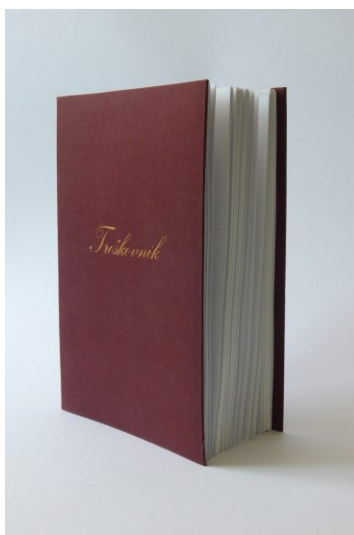
¹³³ Salon mladih tradicionalna je izložba HDLU-a koja omogućuje mladim umjetnicima izlaganje u galerijskom (institucionalnom) prostoru.

pokrenuli su akademski slikar Stipan Tadić i povjesničar umjetnosti Vladimir Tatomir prvenstveno s ciljem prezentiranja radova mladih umjetnika čije su prijave za sudjelovanje na Salonu mladih odbijene. Upravo iz tog razloga rodila se ideja Antisalonu koji objeručke prihvaća sve odbijene umjetnike i time im pruža mogućnost prezentacije radova koji nisu zadovoljili određene estetske kriterije ili je pak sama prijava imala nekih administrativnih manjkavosti. Antisalon redovno se provodi u prostoru Medike te predstavlja svojevrsni bunt prema institucionalnim izložbenim prostorima koji ograničavaju i isključuju mnogobrojne mlade umjetnike.

Slika 13. Goran Jeličić: *Apoksiomenov san*, Antisalon 2016.

Izvor: Vizikultura.hr

Slika 14. Dajana Durić i Tihana Karlović: *Troškovnik*, Antisalon 2016.

Izvor: Vizikultura.hr

Slika 15. Marija Matić: *Glave baloni*, Antisalon 2016.

Izvor: Vizikultura.hr

Također, valja skrenuti pozornost i na činjenicu da Galerija ne privlači samo zatvoreni krug ljudi. Određene će posjetitelje koji se povezuju s pojedinim subkulturama ili marginaliziranim skupinama privući izložbe posvećene glazbi, uličnoj umjetnosti ili pak izložbe društveno angažirane umjetnosti poput spomenute *My Queens*. Isto tako, neki će izlagatelji biti već dobro poznati široj publici pa će privući i struku te veći broj posjetitelja premda Galerija zapravo i nije toliko vidljiva likovnoj kritici. No, budući da je program Galerije razvio već ustaljeni tempo postavljanja izložbi, dogodit će se da će pojedinci do Medike navratiti bez nekog većeg prethodnog znanja o izlagačima isključivo iz razloga da dođu pogledati izložbu četvrtkom ili će pak za izložbu čuti u obližnjem Krivom putu ili na nekom drugom kulturnom događaju u gradu. Uz to što privlači raznoliku publiku, Galerija Siva također otvara mogućnost participacije u oblikovanju programa svojim natječajima za izlaganje i provedbu izložbi u Galeriji.

3.2.5. Klub Attack

Već od ranog stadija djelovanja Attack-a, akteri koji su se vremenom okupili oko Udruge njegovali su ljubav prema specifičnim glazbenim žanrovima. Među njima iskristalizirala su se tri posebno istaknuta žanra - punk, trance i dub.

Nešto poznatiji, a i dalje dio *underground* kulture s aktivističkim i antikonzumerističkim porukama jest punk. Budući da je skateboarding kultura usko povezana s ovom vrstom glazbe, logično je zaključiti da su upravo skateri bili ti koji su najčešće organizirali punkerske fešte. To više nije punk kakav se slušao u vrijeme novog vala već se radi o nešto “žešćim”, novijim bendovima s jasnijom političkom porukom. Važno razdoblje za promoviranje nezavisnih punk bendova bilo je razdoblje boravka udruge Attack u prostoru Jedinstva. Kako tadašnji organizatori svjedoče, Attack je u vrijeme od 2000. do 2003. godine ugostio u svom hladnom podrumu gotovo svaki domaći bend koji je tu poželio nastupiti, a doveli su i poneki iz inozemstva.¹³⁴ Neki od poznatijih punk bendova koji su u tom vremenu nastupili u organizaciji Attack-a bili su Amok, Analena, Antitodor, Bakterije, FNC Diverzant, Loš primjer, Motus, Pasi, Mikrofonija, Razlog za te Senata Fox. Danas će se u prostoru Medike na punk koncerte najčešće naići u Grey Room-u, no i Klub Attack ostao je otvoren za nastupe pojedinih grupa unutar spomenutog žanra.

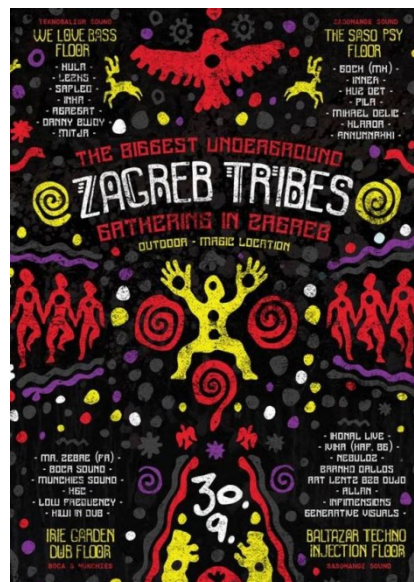
Uz Mediku veže se i Digitron - prvi hrvatski DIY *soundsystem*, koji je neizostavni aspekt svakog *partyja* posvećenog *bass* kulturi. Dio Attack-ovaca sudjelovao je i u glazbenim projektima poput Radikal Dub Kolektiva i danas aktualnog Bamwise-a. Članovi Bamwise-a nedavno su gostovali i u HRT-ovoj glazbenoj emisiji što svjedoči o većoj prepoznatljivosti na široj glazbenoj sceni i svojevrsnom “izlasku” iz *undergrounda*.

Godine 2000. pokreće se *Tribalizer* koji kasnije postaje samostalan projekt. Pod vodstvom Domagoja Šeksa, razvio se kolektiv čiji je cilj bio promovirati kvalitetu marginaliziranih glazbenika u području trance glazbe. Projekt se razvio kao protuteža komercijalnim, masovnim *partyjima*. *Tribalizer* je iz današnje perspektive značio mnogo za razvoj scene budući da se noćni program Medike zasniva danas uglavnom na dub i trance žanrovima dok sama scena bilježi porast kvalitetnih izvođača svojevrsne *underground* scene. Isto tako, scena se danas sastoji i od većeg broja kolektiva koji funkcioniraju po sličnim načelima pa će tako Irie Garden biti najpoznatiji za dub glazbu dok će za trance i eksperimente na području elektronske glazbe najprepoznatljiviji biti Pistolero, Hypnodelix te Hybrid.

¹³⁴ Burlović, Cvek, Koroman, Remenar: *Naša priča*, str. 217.

Slika 16. Irie Garden: najava za *party*, letak
Izvor: Pozitivan ritam, web stranica

Slika 17. Zagreb Tribes najava za *party*, letak
Izvor: Reggae.hr, portal

Glazbeni događaji vezani uz dub ili trance glazbu danas se održavaju najčešće u prostoru Kluba Attack te su vizualno popraćeni zanimljivim dizajnerskim rješenjima plakata, letaka i takozvanih stickera. No ukoliko se radi o većem *partyju* organizatori će u istoj večeri koristiti prostore Attack-a, Grey room-a te Surogata kako bi svojim posjetiteljima omogućili raznovrsnost glazbene ponude. Osim Digitron *soundsystem*-a koji je uglavnom povodom takvih *party*-ja rezerviran za dub *floor*, za trance *floor* pobrinut će se prijateljski Saso Mange *soundsystem*.

SasoMange
Soundsystem

Slika 18. Mange soundsystem, vizual
Izvor: Seasplash festival, web stranica

3.3.6. Ostalo

Osim istaknutih programa koji su dosad navedeni, u sklopu Medike provode se i drugi programi također od vitalne važnosti za sveobuhvatni pristup nezavisnoj kulturi kojeg zahtjeva koncept Autonomnog kulturnog centra.

Slika 19. logotip Attackov poligon
Izvor: Attack.hr

Udruga Attack provodi još dva velika projekta usmjerena na praktičnu i teorijsku edukaciju o aspektima vezanim uz rad u području nezavisne kulturne scene. Attackov poligon usmjeren je na uključivanje novih volontera, ali i edukaciju onih manje iskusnih o mogućnostima djelovanja u području kulturne produkcije i menadžmenta. Edukacije se pritom ne baziraju isključivo na osobe vezane uz samu udrugu ili prostor već su besplatne i otvorene za sve zainteresirane.

Slika 20. Logotip projekta Attackova tvornica
Izvor: Attack.hr

U okviru Attackove tvornice, programa koji je pokrenut već samim ulaskom Udruge u prostor Medike, provode se pak radionice usmjerene na likovnu umjetnost, stop animaciju, 3D animaciju, mapiranje i VJ-ing, oblikovanje rasvjete, glazbenu umjetnosti i slično. Cilj je takvog programa osposobljavanje svih zainteresiranih za rad u kulturnoj produkciji, a svim je polaznicima omogućena prezentacija nastalih uradaka po završetku pojedine radionice. Takav koncept edukacije i otvaranja mogućnosti prezentacije radova mladih kreativaca mogao se primijetiti i u nekim već spomenutim programima festivalskog tipa. Upravo je to temelj i najveći značaj kojeg prostor Medike ima ne samo za posjetitelje i ljubitelje programa, već i za mlade koji se pokušavaju “probiti” u svijet umjetnosti ili pak nastoje slične koncepte širiti u svojim lokalnim zajednicama ili neprofitnim organizacijama.

SubScena za kazalište, izvedbene umjetnosti i ostale hibride provodi AKC, odnosno udruga Attack u suradnji s Cirkoramom s ciljem afirmiranja i povezivanja avangardnih i eksperimentalnih izvedbenih umjetnika iz Hrvatske, regije i svijeta.¹³⁵ Usmjeren na potpunu slobodu u vidu stila i žanra produkcije, ovaj program teži osnažiti nezavisnu underground izvedbenu DIY scenu.¹³⁶ Također, poput FAKI-ja, SubScena upućuje otvoreni poziv svim eksperimentanim i avangardnim izvedbenim umjetnicima za prijavu svojih točaka te im nudi smještaj, sufinanciranje putnih troškova te svu potrebnu logističku infrastrukturu potrebnu za provođenje ideje izvedbenih umjetnika iz cijelog svijeta u djelo. U pozivu za sudjelovanje u programu u 2020. godini

¹³⁵ Vidi: Mrežna stranica *Attack!*: <https://attack.hr/subscena2020/> (pregledano 31. kolovoza 2019.)

¹³⁶ Isto.

organizatori napominju da na tempo i intenzitet programske podrške utječu rezultati natječaja za sufinanciranje programa u kulturi.¹³⁷

Slika 21. SubScena, vizual

Izvor: Attack.hr

Program Male kulturne scene u organizaciji udruge Attack i Kazališta sjena Tripstih namijenjen je pak onim najmlađima s ciljem edukacije djece u dobi od 5 do 12 godina. Uz radionice u kontekstu kreativnog djelovanja, Tripstih izvodi i predstave u skladu sa specifičnim temama kojih se dotiče program Male kulturne scene te se na taj način potiče likovno i dramsko izražavanje od malih nogu.

Dajte djeci mikrofona program je kolektiva Idi pa vidi Udruge OK te Udruge Attack. Cilj je ovog programa pružiti pomoć u vidu svih potrebnih materijala za izvođenje i stvaranje glazbenog materija poglavito vezanog uz hip hop kulturu. U cilju kvalitetnijeg prijenosa znanja i iskustva, program ugošćuje aktualne izvođače hrvatske rap scene. Još jedan program u organizaciji Udruge Attack i Kolektiva Idi pa vidi jesu radionice brakedance-a za sve uzraste naziva Break it Out.

¹³⁷ Isto.

Slika 22. Reunited festival, vizual

Izvor: Attack.hr

Uz hip hop kulturu osobito je vezan i Reunited - festival hip hop kulture koji osim prezentacije noviteta u području hrvatske rap scene nudi mnoštvo sadržaja kojima je cilj objediniti sve važne komponente hip hop kulture te omogućiti svim zainteresiranim pojedincima mogućnost umrežavanja, edukacije u pogledu DJ, MC, beatbox, brakedance i graffiti radionica. Uz dodatne sadržaje poput tribina i izložaba, sam završetak festivala prezentira radove nastale na radionicama čime se pozornost festivala prebacuje upravo na mlade, neafirmirane umjetnike u području hrvatskog hip hop-a.

Slika 23. Infoshop i knjižnica Pippilotta, vizual

Izvor: Attack.hr

Infoshop i knjižnica Pippilotta prostor je dvostruke funkcije unutar Autonomnog kulturnog centra Medika i kao takav služi prvenstveno kao knjižnica i čitaonica otvorena za javnost. Osim toga, prostor Pippilotte centar je za razmjenu informacija te poticanje razvoja kritičkog mišljenja. Centar u tom pogledu organizira rasprave o aktualnim ili zapostavljenim temama, nudi infrastrukturu za sastanke i nove inicijative, a ponudom knjiga radi na osvještavanju svih zainteresiranih o raznim područjima rada u civilnom društvu, nudi informacije o različitim pokretima i načinima aktivističkog djelovanja te također ponudom fanzina i stripova promiče underground antikapitalističku kulturu.

Inicijativa People's Kitchen djeluje u okviru Autonomnog kulturnog centra te Infoshopa Pippilotta na načelima Food not bombs inicijative koja na svjetskoj razini postoji već više od tridest i pet

godina. Naime pokret “Food not bombs” nastao je kao odgovor na militarizam, siromaštvo, policijsku represiju, diskriminaciju beskućnika, kapitalizam te sistem represije. Ideja pokreta temelji se na dijeljenju toplih veganskih obroka spravljenih od odbačenih namirnica (primjerice, sastojci za pripremu jela prikupljaju se najčešće na gradskim tržnicama nakon završetka radnog vremena) potrebitima i svima koji se žele dobro najesti i podržati načela pokreta. Kolektivi “Hrana, a ne oružje” danas postoje diljem Hrvatske te predstavljaju važnu aktivističku struju koja kritizira kapitalističko uređenje. People’s Kitchen također za pripremu obroka koristi odbačene namirnice, a kuha se obično za potrebe kolektiva unutar Medike.

Biotektura označava intervencije u vidu uvođenja živih ekosustava u arhitekturu prostora. Time se nastoji aktivno utjecati na ekološku održivost prostora, ali i na povećanje bioraznolikosti te smanjenje onečišćenja. U svrhu širenja znanja o mogućnostima održivog razvoja, udruga Attack u suradnji s udrugom Zmag održava radionice biotekture s naglaskom na korištenje recikliranih materijala.

Drugi krug - bikecraft također je vezan uz težnju za poticanjem pozitivnih promjena u ekološkom pogledu. Inicijativa je to za bolje i jednostavnije bicikliranje u gradu koja, radi poticanja smanjenja korištenja osobnih automobila, redovno održava besplatne edukativne radionice održavanja bicikla.

Slika 24. DAH, Medika
Izvor: Attack.hr

Programi koji se provode u suradnji s Društvom Afrikanaca Hrvatske za cilj imaju provedbu aktivnosti u prostoru Autonomnog kulturnog centra Medika u svrhu senzibiliziranja javnosti o problemima s kojima se svakodnevno susreću tražitelji azila iz područja afričkih zemalja. Bitno je napomenuti da je suradnja s Društvom Afrikanaca Hrvatske započela još u vrijeme neformalnog

djelovanja kolektiva, a ulaskom u prostor nekadašnje Tvornice lijekova Medika te su suradnje napokon dobile prostor za svoju redovnu prezentaciju. Pokretači suradnje smatraju da će se Afrikanci koji su izbjegli iz svojih rodni zemalja lakše integrirati u novo okruženje putem predstavljanja kulturnih programa specifičnih za krajeve iz kojih dolaze.

Slika 25. Radio Attack, logotip
Izvor: Attack.hr

Radio Attack trenutno je jedini medij putem kojeg svi zainteresirani mogu pratiti događanja vezana uz nezavisnu kulturu i civilno društvo s fokusom na Udrugu Attack te slične organizacije i kolektive na području grada Zagreba. Specifičnost ovog radija jest otvorenost i participativnost čime se nudi mogućnost svim zainteresiranim pojedincima i organizacijama da na njemu predstavljaju svoj rad ili teme kojima se bave ukoliko iste odgovaraju načelima neprofitnog i aktivističkog djelovanja Udruge Attack. Izuzev glazbenog programa, Radio obuhvaća teme poput nezavisne glazbene produkcije, stvaralaštva nezavisne kulturne scene, subkultura, aktivizma, politike prema mladima, društva i civilnog društva, tražitelja azila, LGBTIQ zajednice, održivog razvoja te ekologije.

3.4. Programske koncepcije

Programi Medike uglavnom se temelje na umjetničkoj i kreativnoj produkciji, no kao što je prethodno prikazano, aktivnosti koje se provode u prostoru Medike obuhvaćaju i razne edukativne, aktivističke i praktične sadržaje. Takva koncepcija programa koja dolazi prvenstveno iz redova udruge Attack, a potom i pojedinaca koji Attack-ovu platformu koriste za provedbu vlastitih ideja povezanih s načelima djelovanja Udruge, ukazuju na ranije spomenuti sveobuhvatni karakter sadržaja nezavisne kulturne scene. Uz razne inicijative umjetničkog karaktera, glavni pokretač sadržaja kulturnog i edukativnog karaktera jest udruga Attack i njeni članovi.

Programi poput FAKI-ja, FADE-ina već su dugo vremena važan dio nezavisne kulturne scene Zagreba, a prepoznati su i šire. Oba su se programa godinama sve više razvijala no dok je FAKI ostao dio Autonomnog kulturnog centra, FADE-in je prerastao njegove okvire i postao samostalna organizacija. FADE-in stoga govori u prilog važnosti Attack-ove platforme, dok postojanje novijeg programa SubScene svjedoči o inspiraciji Festivalom alternativnog kazališnog izričaja koji, zbog svoje veličine, više ne može obuhvatiti one manje dominantne prakse kazališnog i izvedbenog izričaja.

OHOHO festival i Galerija Siva nastali su 2012. godine te su važan akter u predstavljanju mladih, neafirmiranih umjetnika, nekonvencionalnih umjetničkih praksi, *underground* kulture, *street art* i *graffiti* umjetnosti, stripa i slično. Ostali su programi usmjereni na promoviranje pojedine subkulture vezane u određeni glazbeni žanr (ReUnited festival, programi različitih kolektiva koji se provode u Klubu Attack), zaštitu i razvijanje svijesti o važnosti ljudskih prava (DAH, People's Kitchen), razvoj kritičkog razmišljanja (Radio Attack, Knjižnica Pippilota...), a najnoviji programi poput Attack-ovog Poligona i Tvornice bave se razvojem praktičnih vještina vezanih uz rad na području nezavisne kulture ili pak drugih specifičnih područja.

Takvi su sadržaji uglavnom financirani putem projekata odobrenih od Ministarstva kulture, zaklade Kultura Nova te Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva. Pojedini su projekti podržani i od strane Grada Zagreba i Gradskog ureda za kulturu pa je tako Autonomnom kulturno centru Attack u 2019. godini odobreno financiranje sljedećih projekata: *Program Autonomnog kulturnog centra* (20.000,00 kuna), *Festival alternativnog kazališnog izričaja - FAKI* (20.000,00 kuna), *Subscena za kazalište, izvedbene umjetnosti i ostale hibride* (15.000,00 kuna), *Ohoho festival* (8.000,00 kuna), *Galerija Siva* (7.000,00 kuna), *Attackova Tvornica* (5.000,00 kuna), *hacklab01* (5.000,00 kuna), *Fubar - Komodifikacija vidljivost* (5.000,00 kuna), *Festival grafoskopu 2019.* (5.000,00 kuna), *Off program - ciklus koncerata sporog zvuka* (3.000,00 kuna), *Hybrid* (3.000,00 kuna), *Massive dub Attack* (3.000,00 kuna), *Manifest crnila* (3.000,00 kuna). Izdvajanje sredstava iz Gradskog ureda za kulturu predviđenih za inovativne umjetničke i kulturne prakse zapravo je potvrda vrijednosti i prepoznavanja kulturnih sadržaja Autonomnog kulturnog centra Medika od strane donositelja odluka. Iako u praksi ta podrška još nije toliko vidljiva, napredak u financiranju takvih programa veliki je uspjeh te stoga treba pristupiti daljnjem razvoju sadržaja i lobiranju u području nezavisne kulture.

4. Što je Medika za g/Grad?

Prikaz načina rada i ponuđenih sadržaja Autonomnog kulturnog centra Medika, ali i kratak osvrt na događaje koji su prethodili njegovom osnivanju, svakom bi čitatelju, bez obzira na vlastiti ukus i preferencije, trebao u svijest unijeti misao o važnoj ulozi koju sam prostor, a posebice njegovi akteri, imaju na nezavisnoj kulturnoj sceni grada Zagreba. Šteta je da Grad Zagreb na čelu sa svojim najdugovječnijim gradonačelnikom Milanom Bandićem nikada Mediku nije shvatio ozbiljno. Iako je u europskim metropolama uobičajena praksa ustupanja gradskih prostora na korištenje raznim organizacijama civilnog društva, uključujući i autonomne kulturne centre, Grad Zagreb odlučio je na primjeru Medike dva puta pokazati tko je “šef”, odnosno, omalovažiti postojanje, kreativni potencijal i značaj nezavisne kulturne scene. Pritom je važno prisjetiti se ugovora potpisanog s Gradom prilikom ulaska Attack-a u prostor Medike budući da isti ne nudi nikakav oblik sigurnosti korisnicima Centra. Grad se ne želi obvezati da će se pobrinuti za smještaj korisnika ukoliko dođe do rušenja zgrade, a s druge strane ne može obećati da do rušenja neće doći. S obzirom na to da se govorilo o izgradnji kongresnog centra, moglo bih se reći da je Medika samo još jedan od trnova u oku Milana Bandića i to kako se čini - malo poveći. Anka Mrak-Taritaš tako komentira sljedeće: *Nastavlja se maćehinski odnos grada prema nezavisnoj kulturi u Zagrebu i prema prostorima za mlade. Medika ne može biti prostor za kongresni centar jer bi se time pogodovalo samo jednom hotelu.*¹³⁸

Što se dogodilo? Godine 2012. Bandić je pokušao poviciti najam prostora za čak 300 posto, a 2017. osvanuo je s porukom o iseljenju u roku od tjedan dana. No, za razliku od kulturne devastacije Trga žrtava fašizma, Varšavske ulice, spomenika Tuđmanu i drugih Bandićevih zadiranja u sferu kulture i urbanizma, napadi na Mediku nisu rezultirali uspjehom. Za početak, napad na Mediku zapravo je napad na dugogodišnji rad svih organizacija i inicijativa s kojima su akteri Medike surađivali. Svi su oni jako dobro umreženi i na taj način ne dopuštaju pritiske na nezavisnu kulturu. No, ono pokazalo se i da zadiranje u rad ovog kulturnog centra također i izravan napad na korisnike sadržaja Medike. Godine 2012. Grad je pod pritiskom javnosti ipak odlučio spustiti najam prostora te se nije ostvarila vijest s osmrtnica polijepljenih po gradu koje su govorile o gašenju AKC Medika.

¹³⁸ Vizualna povijest hrvatske drag scene na fotografijama Ines Kotarac. Mrežna stranica: Mixer.hr (26. listopada 2017.), <https://mixer.hr/vizualna-povijest-hrvatske-drag-scene-na-fotografijama-ines-kotarac/> (pregledano 28. kolovoza 2019.).

Slika 26. “Osmrtnice” s najavom o gašenju AKC Medika, 2012. godina

Izvor: Ravnododna.com

Nešto recentniji događaj bio je onaj iz 2017. godine te će se, radi pružanja odgovora na pitanje sadržano u naslovu poglavlja, fokusirati na prikaz situacije u prostoru Medike nakon dobivanja obavijesti o iseljenju. Navodi pojedinaца uključenih u akciju *Medika ostaje* pomoći će nam shvatiti što Medika zapravo jest u očima organizatora i proveditelja programa, ali i njihovih korisnika, kako bi se donio zaključak o važnosti nezavisne kulture za stanovnike grada. Način postupanja Grada, odnosno predstavnika gradskih vlasti prema Mediki i sustavno zanemarivanje problema vezanih uz ovaj Autonomni kulturni centar, pa čak i u slučaju kada cjelokupna kulturna scena staje u njegovu obranu, pokazat će da prostor Medike i dalje ne predstavlja značaj za Grad, ali je itekako važan dio života njegovih korisnika i posjetitelja.

4.1. *Medika ostaje!*

Ugovor o privremenom korištenju prostora Medike istekao je 1. siječnja 2011. godine. Attack od tada nastoji dobiti od Gradskog ureda za imovinsko - pravne poslove i imovinu Grada bilo kakav konstruktivan odgovor na situaciju u kojoj se nalazi kao i o budućim planovima.¹³⁹ Pet godina zanemarivanja zahtjeva Udruge rezultiralo je Pozivom Gradskog ureda na predaju i napuštanje prostora u roku od osam dana. U pozivu javnosti na pružanje podrške akteri okupljeni oko Medike

¹³⁹ Na press konferenciji poručili “*MEDIKA OSTAJE!*”. Mrežna stranica: *Terapija.net* (12. svibanj 2017.), <http://www.terapija.net/njuz.asp?ID=26211> (pregledano 1. rujna 2019.)

najbolje sažimaju važnost prostora i cjelokupnu situaciju oko komunikacije s Gradom. Napominju da je Autonomni kulturni centar Medika rezultat napornog rada inicijativa koje su bile ili jesu njen dio te da je kao takav zapravo trajna potreba u životima njihovih voditelja koji prostor Medike koriste za provedbu svojih programa.¹⁴⁰ Podršku javnosti traže na temelju provedenih programa koji predstavljaju važan dio slobodne, nezavisne kulture i *underground* scene u Zagrebu.

Attack-ovci su po objavljivanju poziva zatražili službeni sastanak s predstavnicima gradskih vlasti te najavili press konferenciju. Press konferencija održana je nakon sastanka, a predvodili su je Sunčica Remenar, članica Autonomnog kulturnog centra Attack, Miron Milić, akademski slikar i jedan od najuspješnijih hrvatskih umjetnika mlađe generacije, Nikola Mijatović, predstavnik udruge Cirkorama¹⁴¹ i Sara Ercegović, glazbena umjetnica. Svi su sudionici ujedno i korisnici prostora Medike te su svojim istupom u javnost nastojali ukazati na apsurdnost situacije u kojoj se nalaze, ali ujedno i predstaviti programe koji se u Mediki provode. Sunčica Remenar stoga ističe kako AKC Medika nije isključivo noćni klub već sadrži i bogat dnevni program koji se odvija u tri izvedbene dvorane te dvanaest ateljea u kojima radi šezdeset samostalnih umjetnika, a spominje i knjižnicu, radio i ostale zanimljive programe.

Nikola Mijatović potom objašnjava kako je Udruga prilikom isteka ugovora 2011. godine, dobila od Grada obećanje o produžetku ugovora kao i o rješavanju nekih infrastrukturnih problema no ističe da ta obećanja nikad nisu ostvarena. Otkriva i da Grad u jednom trenutku šalje protupožarnu inspekciju koja zaključuje da je prostor Medike nesiguran za javno djelovanje. Nakon toga uslijedila je obavijest o iseljavanju iz prostora. Iako je Grad ubrzo ponovno pod pritiskom javnosti i peticije kojoj su se pridružili svi važni kulturnjaci promijenio odluku o iseljavanju korisnika Medike, sastanak koji je prethodio konferenciji ponovno nije prošao kako je zamišljeno. Naime, Attack-ovcima je obećan produžetak ugovora i prenamjena prostora no, kako navodi Nikola, nisu dobili nikakav pisani dokument koji bi to mogao pravno utvrditi tako da je njihova budućnost i dalje prilično nesigurna i nestabilna. Sara Ercegović u tom kontekstu ističe da kultura mora biti i jest iznad politike što lako možemo dokazati činjenicom postojanja i opstanka udruge Attack u kojoj kulturna i umjetnička proizvodnja nikada nije stala. Bez obzira na nekomplementirajuću kulturnu politiku, Attack uvijek ustraje u svojim naumima što se očituje i u radu Autonomnog kulturnog centra Medika.

¹⁴⁰ *Medika ostaje!* Mrežna stranica *Attack!* (9. svibanj 2017.), <https://attack.hr/medika-ostaje/> (pregledano 1. rujna 2019.)

¹⁴¹ Cirkorama također je jedna od udruga koje djeluju u prostoru AKC Medika.

Važnost Medike s aspekta kulture i umjetnosti istaknuo je i Miron Milić rekavši da se utjecaj umjetničkog rada Medike osjeća u cijeloj Hrvatskoj te da je prostor Autonomnog kulturnog centra važan za mlade studente koji nemaju prostor za umjetnički rad kao što je bio i za njega u vrijeme kada je studirao na Akademiji likovnih umjetnosti. *Ono što mi želimo je da Grad prepozna koliko je ovo mjesto doprinijelo kulturnom razvoju zagrebačke i hrvatske kulturne scene i da nam pomogne potpisivanjem ugovora i saniranjem prostora gdje bi mi mogli adekvatan pružati prostor drugim umjetnicima i nama samima da nastavimo s takvim radom. Oni možda ne bi takve stvari radili da nisu na ovom mjestu jer ovo mjesto ima jednu posebnu energiju i mislim da je od krucijalnog značaja za Zagreb*¹⁴², rekao je Milić i pritom naglasio da su brojni umjetnici vezani uz Mediku danas prepoznati od strane šire javnosti pa tako spominje OKO, Stipana Tadića, Cheza te Borka Vukosava.

Osim press konferencije i materijala objavljenih povodom najavljenog zatvaranja Medike 2017. godine snimljen je dokumentarni film *Medika ostaje* o istoimenoj akciji organiziranoj u nekoliko dana nakon primitka obavijesti o iseljenju. Ovaj dokumentarni film predstavlja vrijedan video zapis emocija i stavova posjetitelja i korisnika Medike prema najavi o zatvaranju prostora, ali i jedinstvenih viđenja prostora i njegove važnosti. Jedna od korisnica prostora tako napominje da je *Medika zajednica kreativnih ljudi koji nešto stvaraju i koji žele nešto postić' na koji god način, ali to je i jedna underground zajednica koja jednostavno teži tome da stvari budu kvalitetne, a ne kvantitativne i ne toliko mainstream.*¹⁴³

Također, osobe koje su upitane za mišljenje tijekom snimanja filma iskazuju svoj stav o mogućem zatvaranju prostora i kulturnoj politici općenito. Ističe se primjerice da bi Zagreb gubitkom Medike izgubio i srce nezavisne scene te da bi bilo šteta izbaciti korisnike iz prostora budući da je dosadašnja praksa pokazala da će prostor unatoč tome ostati neiskorišten. Iako organizatori percipiraju vlast kao nešto što bi trebalo pomoći ovakvim inicijativama da lakše djeluju, činjenica je da se ovakva nekomplementirajuća kulturna politika zapravo guši sadržaje alternativnog karaktera te, uz njih vezane, nezavisne inicijative.¹⁴⁴ Može se zaključiti da je najbolji put u ostvarivanju bilo kakvih pozitivnih promjena u pitanju Medike neprekidno podizanje svijesti o

¹⁴² S press konferencije.

¹⁴³ Grepo, Pavlović, Ratko: *Medika ostaje!*, 2017. Dostupno na: <https://vimeo.com/225276953> (pregledano 31. kolovoza 2019.)

¹⁴⁴ Vidi: Grepo, Pavlović, Ratko: *Medika ostaje!*, 2017.

postojanju i važnosti ovakvog prostora kod donositelja odluka vezanih uz kulturu i kulturnu politiku, ali i kod šire javnosti.

Attack je zapravo prostor koji pogoduje razvoju kritički nastrojene publike te istovremeno otvara prostor za ostvarivanje ideja vezanih uz sadržaje nezavisne kulturne scene. Iako nema puno takvih inicijativa, važno je prepoznati značaj kojeg oni imaju za svaku pojedinu sredinu u smislu pružanja raznolikosti kulturne ponude i borbe za zdravije i pozitivnije društvo. Budući da je Medika zapravo dio identiteta njenih posjetitelja, ali i samog grada Zagreba potrebno je konstantno utvrđivati njenu potrebu na razini kulturnih politika do trenutka koji bude pogodan za konačno punopravno prihvaćanje ovakvih inicijativa na razini cjelokupne države.

5. Zaključak – posebnosti i značaj nezavisne kulture

U svrhu jasnijeg predočavanja koncepta nezavisne kulture rad je obuhvatio prikaz alternativne kulture u kontekstu novog vala osamdesetih godina prošlog stoljeća kada su se u Zagrebu pojavile nove tendencije u vidu organiziranja glazbenih, izložbenih i kazališnih programa koji su bili u sukobu s dominantnim kulturnim diskursom. Međutim, nakon relativno kratke novovalne euforije uslijedila je svojevrsna stagnacija sličnih programa vezanih uz (sub)kulturu u Zagrebu što je moguće pripisati početku Domovinskog rata i buđenju nacionalističkih ideja. Budući da takav kontekst nije pogodovao razvoju inicijativa koje naizgled nemaju veze s potvrdom “hrvatstva” u kulturi, stvorila se kritična masa koja je formirala civilno društvo i utjecala na promjene u okviru ponude nezavisne kulturne scene, ali i u kontekstu cjelokupne kulturne politike Republike Hrvatske.

Nezavisna kultura razvila se stoga zahvaljujući nizu inicijativa proizašlih iz upravo iz civilnog društva. Među njima je i udruga Attack - danas neizostavni dio nezavisne kulturne scene grada Zagreba. S obzirom da potencijal Attack-a nikad nije u pravom smislu prepoznat od strane predstavnika gradskih vlasti, ovim istraživanjem obuhvaćeni su glavni problemi s kojima su se njeni akteri susretali prije i nakon ulaska u prostor nekadašnje Tvornice lijekova Medika. Godine 2008. pokrenut je tako na spomenutoj lokaciji u centru grada prostor Autonomnog kulturnog centra koji neprestano proizvodi sadržaje kulturnog, edukativnog i umjetničkog karaktera u kontekstu svojevrsne *underground* i nezavisne kulture. Ovaj diplomski rad nastojao je ukratko predstaviti priču oko prostora Autonomnog kulturnog centra Medika s obzirom na njegov značaj u gradu Zagrebu.

Prema ranije spomenutom određenju nezavisne kulture, radi se o sljedećim elemenatima od kojih je ista sastavljena: *vrijednosti, metode rada, teme* te odnos prema *vremenu* u kojem bi organizacije nezavisne kulture trebale udovoljiti faktoru suvremenosti.¹⁴⁵ S obzirom na sve dosad napisano, sa sigurnošću se može utvrditi da udruga Attack svojom borbom za zaštitu ljudskih prava, brigom o okolišu, nehijerarhijskom strukturom, suradnjom s drugim inicijativama i pojedincima, povezivanjem različitih znanstvenih i umjetničkih disciplina u svom programu te aktivnim pristupom temama koje odgovaraju suvremenosti u odnosu na društveni i kulturni kontekst apsolutno ostvaruje ranije spomenuti sveobuhvatni karakter sadržaja nezavisne kulturne scene.

Projekti proizašli iz takvog načina rada od iznimnog su značaja za samu udrugu Attack, ali i za mnogobrojne umjetnike i pojedince koji u prostoru Medike nailaze na specifične sadržaje koji potiču kreativnost, edukaciju te razvoj kritičkog mišljenja i praktičnih vještina. S obzirom na kapitalistički i konzumeristički način života koji se potiče u gotovo svim predjelima grada Zagreba posebice gradnjom novih garaža, trgovačkih centara, određenim sadržajima zabavnog karaktera i slično, može se zaključiti da je prostor Medike svijet za sebe, baš poput pojedine Privremene autonomne zone Hakima Beya. Lokacija u centru grada te misao o revitalizaciji prostora industrijske baštine u prostor posvećen onom Drugom dijelu građanstva željnom kvalitetnog kulturnog sadržaja van konteksta dominantnih vrijednosti otkriva još jednu važnu ulogu Medike u kontekstu grada.

Autonomni kulturni centar Medika kao i drugi slični prostori u Zagrebu preuzimaju od Grada brigu o proizvodnji kulturnih sadržaja za manji, ali jednako važan dio građanstva kojem je prostor Medike dio identiteta. Medika se stoga vjerojatno neće tako lako ugasiti unatoč raznim prijetnjama i nerazumijevanju. Ukoliko pak i dođe do kritične situacije, vrlo će brzo niknuti na nekom drugom mjestu što govori o žaru pojedinaca okupljenih oko organizacije projekata koji se provode u Autonomnom kulturnom centru Medika, o intimnoj povezanosti stalnih posjetitelja i korisnika sa samim prostorom i sadržajima kao i o prepoznatljivosti prostora u široj javnosti. S obzirom na taj segment kao i na provedbu neophodnog sadržaja za ostvarenje raznolikosti kulturne ponude grada čini se da će zaista prije propasti Grad nego Medika.¹⁴⁶ Upravo to i jest bit centara nezavisne

¹⁴⁵ Mišković: *Neinstitucionalna kultura*, str. 67.

¹⁴⁶ Korisnik Medike u dokumentarnom filmu *Medika ostaje!* izjavio je sljedeće: *Propast će grad prije neg' Medika!*. Vidi: Grepo, Pavlović, Ratko: *Medika ostaje!*, 2017. Dostupno na: <https://vimeo.com/225276953> (pregledano 31. kolovoza 2019.)

kulturne proizvodnje - svojom jedinstvenošću i kvalitetom sadržaja koji odstupa od dominantnih vrijednosti postati neizostavan dio života jednog grada i njegovih građana. Uloga povijesti umjetnosti kao znanstvene discipline jest povećati vidljivost takvih inicijativa u području kulture te prepoznati njihov značaj na široj razini.

LITERATURA:

1. Hakim Bey: *Privremene autonomne zone i drugi tekstovi*, (ur.) Katarina Peović Vuković, Zagreb: Jesenski i Turk, 2003.
2. Franco Crespi: *Sociologija kulture*, Zagreb: Politička kultura, 2006.
3. Biserka Cvjetičanin: *Kultura u doba mreža. Ogledi o kulturnoj politici*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2014.
4. Ognjen Čaldarović, Jana Šarinić: *Suvremena sociologija grada. Od "nove urbane sociologije" prema "sociologiji urbanog"*. Zagreb: Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, 2015.
5. Zrinka Kuić: *Poletova fotografija*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
6. Dejan Kršić: "Opiranje marketingizaciji dizajnerske struke", u: Dea Vidović i Maroje Marduljaš, *Dizajn i nezavisna kultura*, Zagreb: 1000, rujan 2010.

7. Mladen Labus: *Kultura i društvo. Onto-antropološka i sociološka perspektiva*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 2013.
8. Suzana Marjanić: *Kronotop hrvatskog performansa*, Zagreb: Udruga Bijeli val, Institut za etnologiju i folkloristiku i Školska knjiga, 2014.
9. Igor Mirković: *Sretno dijete*, Zagreb: Fraktura, 2005.
10. Davor Mišković: "Neinstitucionalna kultura: Prebivanje u kulturnoj politici", u: Davor Mišković, *Istraživanja u kulturi*, Zagreb: Naklada jesenski i Turk, 2013.
11. Damjan Pavlica: *Skvoterski pokret u Beogradu*, diplomski rad, Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka
12. Theodore Roszak: *Kontrakultura. Razmatranja o tehnokratskom društvu i njegovoj mladenačkoj opoziciji*. Zagreb: Biblioteka Naprijed
13. Dea Vidović: "Nezavisna kultura u Hrvatskoj 1990-2010", u: Dea Vidović i Maroje Marduljaš, *Dizajn i nezavisna kultura*, Zagreb: 1000, rujan 2010.
14. Dea Vidović: "Razvoj nezavisne kulturne scene (1990- 2002.) ili što sve prethodi Mreži Clubture", u: *Clubture: kultura kao proces razmjene: 2002-2007.*, (ur.) Dea Vidović, Zagreb: Savez udruga Klubtura, 2007.
15. Emina Višinić: *Kulturne politike odozdo: Nezavisna kultura i nove suradničke prakse u Hrvatskoj*, Amsterdam/Bukurešt/Zagreb: Policies for Culture, 2008.
16. Dino Vukušić: *Alternativna kultura u urbanom kontekstu na primjeru Studentskog centra i prostora Medike u Zagrebu*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2016.
17. *Dossier Beuys*, (ur.) Ješa Denegri, Zagreb: DAF, 2003.
18. *Močvara i priča o URK-u*, (ur.) Kornel Šeper, Zagreb: Udruženje za razvoj kulture URK, 2018. monografija
19. *Naša priča: 15 godina Attack!-a*, (ur.) Sanja Burlović, Sven Cvek, Boris Koroman, Sunčica Remenar, Zagreb: Autonomni kulturni centar, 2013.

Video izvori:

1. Ivona Grepo, Ema Pavlović, Jelena Ratko: *Medika ostaje!*, 2017. Dostupno na: <https://vimeo.com/225276953> (pregledano 31. kolovoza 2019.)

Internetski izvori:

1. Ajit Niranjana: *How an abandoned barracks in Ljubljana became Europe's most successful urban squat*. Mrežna stranica *The Guardian* (24. srpanj 2015.), <https://www.theguardian.com/cities/2015/jul/24/metelkova-ljubljana-abandoned-barracks-europe-squat> (pregledano 15. lipnja 2019.)
2. *Kako su radnici uništavali industriju: Radnici na front, fabrike na bubanj*. Mrežna stranica *Lupiga* (16. siječnja 2014.), <https://lupiga.com/vijesti/pogledajte-kako-su-unistavali-industriju-radnici-na-front-fabrike-na-bubanj> (pregledano 28. kolovoza 2019.)
3. Marko Strpić: *Prvo skvotiranje u Zagrebu* (11. svibanj 2010.), mrežna stranica *Kulturpunkt.hr* <https://www.kulturpunkt.hr/content/prvo-skvotiranje-u-zagrebu-0> (pregledano: 30. kolovoza 2019.)
4. Mrežna stranica *Medika*: <http://www.medika.hr/hr/medika/povijest/> (pregledano 31. kolovoza)
5. *Festival alternativnog kazališnog izričaja od 19 do 24 svibnja*. Mrežna stranica *Gorila.hr*. https://gorila.jutarnji.hr/vijestigorila/gorila_vijesti/zagreb/kultura/festival_alternativnog_kazalista_od_19_do_24_svibnja/ (pregledano 15. lipnja 2019.)
6. *Festival alternativnog kazališnog izričaja - FAKI 22*. Mrežna stranica *Attack!*, <https://attack.hr/faki22/> (pregledano 15. lipnja 2019.)
7. *Leksikon radija i televizije: Direkt*. Mrežna stranica *Hrvatska radiotelevizija*. <https://obljetnica.hrt.hr/leksikon/d/direkt/> (pregledano 30. kolovoza 2019.)
8. *Filmski studio Medika*. Mrežna stranica *Attack!*, <https://attack.hr/filmski-studio/> (pregledano 30. kolovoza 2019.)
9. *Vizualna povijest hrvatske drag scene na fotografijama Ines Kotarac*. Mrežna stranica *Mixer.hr* (26. listopada 2017.), <https://mixer.hr/vizualna-povijest-hrvatske-drag-scene-na-fotografijama-ines-kotarac/> (pregledano 28. kolovoza 2019.)
10. Mrežna stranica *Attack!*: <https://attack.hr/subscena2020/> (pregledano 31. kolovoza 2019.)
11. *Vizualna povijest hrvatske drag scene na fotografijama Ines Kotarac*. Mrežna stranica: *Mixer.hr* (26. listopada 2017.), <https://mixer.hr/vizualna-povijest-hrvatske-drag-scene-na-fotografijama-ines-kotarac/> (pregledano 28. kolovoza 2019.).
12. *Na press konferenciji poručili "MEDIKA OSTAJE!"*. Mrežna stranica: *Terapija.net* (12. svibanj 2017.), <http://www.terapija.net/njuz.asp?ID=26211> (pregledano 1. rujna 2019.)
13. *Medika ostaje!* Mrežna stranica *Attack!* (9. svibanj 2017.), <https://attack.hr/medika-ostaje/> (pregledano 1. rujna 2019.)

POPIS ILUSTRACIJA:

Slika 1. Naša priča: 15 godina ATTACK!-a, omot knjige. Izvor:

<http://kulturistra.hr/lang/it/2014/07/nasa-prica-15-godina-attack-a-promocija-knjige-u-praksi/>

Slika 2. FAKI, vizual. Izvor: <https://attack.hr/faki/>

Slika 3. Plakat OHOHO festivala 2019. godine. Izvor: <https://attack.hr/ohoho-2019/>

Slika 4. Fotografija s izložbe OHOHO festivala, Galerija Siva, 2019. Izvor:

<http://subsite.hr/2019/06/ohoho-festival-2019-u-medici/>

Slika 5. Logotip Galerije Siva. Izvor: <https://attack.hr/gallery-siva/>

Slika 6. Prostor Galerije Siva u vrijeme održavanja Graffiti na gradele festivala. Izvor:

Galerija Siva, facebook stranica

Slika 7. Rad s izložbe Gerascophobia, Galerija Siva. Izvor:

<http://lonac.blogspot.com/2019/03/gerascophobia-part-1.html>

Slika 8. Rad s izložbe Gerascophobia, Galerija Siva. Izvor:

<http://lonac.blogspot.com/2019/03/gerascophobia-part-1.html>

Slika 9. Rad s izložbe Šareni mrak, Galerija Siva. Izvor: <http://subsite.hr/2019/04/sareni-mrak-izlozba-davora-dundare-u-galeriji-siva/>

Slika 10. Rad s izložbe Šareni mrak, Galerija Siva. Izvor: <http://subsite.hr/2019/04/sareni-mrak-izlozba-davora-dundare-u-galeriji-siva/>

Slika 11. Fotografija s izložbe My Queens. Izvor: <https://mixer.hr/vizualna-povijest-hrvatske-drag-scene-na-fotografijama-ines-kotarac/>

Slika 12. Fotografija s izložbe My Queens. Izvor: <https://mixer.hr/vizualna-povijest-hrvatske-drag-scene-na-fotografijama-ines-kotarac/>

Slika 13. Goran Jeličić: *Apoksiomenov san*, Antisalon 2016. Izvor: <https://vizkultura.hr/antisalon-2016-odbijeni/>

Slika 14. Dajana Durić i Tihana Karlović: *Troškovnik*, Antisalon 2016. Izvor: <https://vizkultura.hr/antisalon-2016-odbijeni/>

Slika 15. Marija Matić: *Glave baloni*, Antisalon 2016. Izvor: <https://vizkultura.hr/antisalon-2016-odbijeni/>

Slika 16. Irie Garden: najava za party, letak. Izvor: <http://www.pozitivanritam.hr/clubbing/irie-garden-3rd-birthday-w-mahom-fr-digitron-saso-mange-soundsystem-penetration>

Slika 17. Zagreb Tribes najava za party, letak. Izvor: <https://reggae.hr/vijesti/item/3975-irie-garden-dub-floor-na-zagreb-tribes-gatheringu>

Slika 18. Saso Mange soundsystem, vizual. Izvor: <http://seasplash-festival.com/en/program/line-up-2016/>

Slika 19. Logotip Attackov poligon. Izvor: <https://attack.hr/attackov-poligon/>

Slika 20. Logotip projekta Attackova tvornica. Izvor: <https://attack.hr/attackova-tvornica/>

Slika 21. SubScena, vizual. Izvor: <https://attack.hr/subscena/>

Slika 22. Reunited festival, vizual. Izvor: <https://attack.hr/reunited/>

Slika 23. Infoshop i knjižnica Pippilotta, vizual. Izvor: <https://attack.hr/pippilotta/>

Slika 24. DAH, Medika. Izvor: <https://attack.hr/dah-programi/>

Slika 25. Radio Attack, logotip. Izvor: <https://attack.hr/radio-attack/>

Slika 26. “Osmrtnice” s najavom o gašenju AKC Medika, 2012. godina. Izvor:
<https://ravnododna.com/wp-content/uploads/2012/05/akc-medika-osmrtnica.jpg>